

Četnički zločini u Hrvatskoj u Drugom svjetskom ratu (1941.-1945.)

Četnička udruženja u Hrvatskoj imaju svoje korijene još u tridesetim godinama 20. stoljeća, dok je prvo udruženje osnovano 1921. u Beogradu. Bila su ona dio jedinstvenog pokreta u Kraljevini Jugoslaviji i prema organizacijskom ustrojstvu i prema programskim ciljevima. Osnovno programsko gledište četničkih udruženja tridesetih godina bilo je zalaganje za ideju “jugoslavenskog nacionalizma” tj. “beskompromisnog integralnog jugoslavenstva i unitarizma”, zalaganje za vladare iz dinastije Karađorđevića, što je bilo slikovito izraženo u geslu “za kralja i otadžbinu”. Međutim, već od početka u pokretu je bila primjetna i velikosrpska linija, a poglavito među ekstremnim srpskim nacionalistima. Naime, oni su poistovjećivali najveći dio teritorija Kraljevine Jugoslavije sa srpskim etničkim područjem te su se zalagali za ustrojstvo Velike Srbije. S tim u svezi četnička udruženja nemilosrdno su se obračunavala sa svim svojim političkim protivnicima, a poglavito u Hrvatskoj s pristalicama hrvatskih nacionalnih stranaka označavajući ih kao “plemenske” i “separatističke pokrete” koji razbijaju i ruše osnove Kraljevine Jugoslavije.

Četnička udruženja okupljala su osobe sumnjivih moralnih kvaliteta iz različitih društvenih slojeva, prije svega zainteresirane za osobne probitke i političke utjecaje u pojedinim sredinama. Članstvo četničkih udruženja bili su uglavnom Srbi, i samo manji broj Hrvata, i to iz redova “jugoslavenskih nacionalista” (tzv. “nacionalni Hrvati”), poglavito Hrvati s područja hrvatskih jadranskih gradova. Naime, tu je u dijelu javnosti vladalo uvjerenje da su ovi dijelovi Hrvatske oslobođeni od talijanske okupacije nakon Prvog

svjetskog rata upravo zahvaljujući naporima dinastije Karađorđevića te da se mogu očuvati samo uz pomoć vojnih snaga Kraljevine Jugoslavije.

Četnička udruženja bila su poluvojne organizacije. Njezini članovi polagali su prisegu, nosili su uniforme sa šubarima i na njima kokarde, na prsima četničku značku, a bili su naoružani.

Četničke zastave bile su posvećivane u pravoslavnim crkvama. Zastave su se sastojale od crnog polja, na njemu je bila bijela mrtvačka glava natpis "Za Kralja i Otadžbinu". Pod ovim znamenjem pripadnici četničkog pokreta izveli su još tridesetih godina niz nasilja i ubojstava Hrvata. Međutim, djelatnost četničkih udruženja u Hrvatskoj naišla je na nepodijeljenu osudu širokih slojeva hrvatskog stanovništva i dijela srpskog stanovništva koje se zalagalo za zajednički život s Hrvatima. Zbog toga su četničke terorističke aktivnosti unosile nemir i razdor u one sredine u kojima je bio mješoviti sastav stanovništva. Stoga su upravne vlasti Savske banovine tijekom 1935. i 1936. godine poduzele niz radnji da bi se zabranio rad najekstremnijim četničkim udruženjima. Te su mjere imale ograničeni doseg jer su mnoge četničke organizacije nastavile rad i nakon zabrane. To im je bilo moguće jer su imale podršku kraljevskog dvora i raznih jugonacionalnih političkih stranaka (Jugoslavenska radikalna zajednica, Jugoslavenska nacionalna stranka, "Zbor" Dimitrija Ljotića), ali i nacionalnih velikosrpskih stranaka (npr. Srpske nacionalne omladine – SRNAO).

Prva četnička udruženja u Hrvatskoj osnovana su u Zagrebu još 1927. godine (akcioni odbori) i to "Udruženje četnika za čast i slobodu za Kralja i Otadžbinu "Petar Mrkonjić" i "Udruženje četnika za čast i slobodu otadžbine", ali su ona bila raspršena uvođenjem diktature kralja Aleksandra 6. siječnja 1929. Budući da su čelnici četničkih udruženja dali bezrezervnu podršku diktaturi kralja Aleksandra, ubrzo su obnovljena prethodna društva i osnovana brojna nova društva. Godine 1930. obnovljen je rad "Udruženje četnika za čast i slobodu otadžbine" Koste Pećanca u Zagrebu. K. Pećanac u više je mahova posjećivao područje Savske i Primorske banovine, propagirajući osnivanje četničkih udruženja i dajući im upute za rad. Ne ulazeći detaljnije u vrijeme osnivanja pojedinih četničkih udruženja u Hrvatskoj, treba istaći da do početka 1935. na području Savske banovine bilo je 114 četničkih udruženja. Taj proces nastavljen je i 1936. te su samo do svibnja te godine na istom području bila osnovana 63 četnička pododborna s više od dvije tisuće članova. Međutim, 1933. do 1936. godine bio je na istom području zabranjen rad 51 četničkom pododboru. Tako su na području Savske banovine (navode se samo neka veća mjesta) osnovane i djelovale četničke organizacije u Zagrebu, Jasenovcu, Varaždinu, Slav. Brodu, Pakracu, Dugoj Resi, Vrginmostu, Topuskom, Vinkovcima, Vukovaru, Srpskim Moravicama, Karlovcu, Đurđevcu, Dalju, Vojniću, Sušaku, Plaškom, Virovitici, Ogulinu, Gomirju, Samoboru, Bjelovaru, Koprivnici, Gospiću, Medku, Borovu i Novoj Gradiški. Nadalje, na području Primorske banovine djelovala su četnička udruženja u Strmici, Vrlici, Otriću, Kninu, Drnišu, Kistanju, Šibeniku, Splitu, Dubrovniku i drugim mjestima.

Brojne četničke organizacije na tlu Hrvatske tridesetih godina unosile su svojom terorističkom djelatnošću i nasiljem nemir među hrvatsko stanovništvo. Četnici su se, prigodom svojih različitih proslava, oblačili u četničke odore, legitimirali građane, silom ubirali novčane priloga za svoja udruženja, pijančevali i bili vinovnici mnogih izgređa. Četnički teror naročito se je povećao nakon ubojstva kralja Aleksandra u Marsellieu 1934. godine. Sebe su smatrali čuvarem Kraljevine Jugoslavije i njezina državnog poretka, a Hrvatima su prijetili "da ponekom neće lampa gorjeti" tj. da će biti ubijeni. Protiv zabrane pojedinih četničkih udruženja na području Savske banovine naročito je oštro reagirao predsjednik Glavnog odbora udruženja četnika K. Pećanac 21. ožujka 1935. u svojoj predstavi Kraljevskoj banskoj upravi u Zagrebu. U predstavi Pećanac ističe da u Kraljevini Jugoslaviji djeluje oko 500 četničkih pododborna, da je ova organizacija "nacionalno patriotska i viteška", da je njezin cilj da u svoje redove okupi "zdrav nacionalni element i kroz organizacije podiče kod građanstva nacionalni ponos, svest o državi, rodoljublje i viteštvo, kao i da se bori protiv svakog onog ko našoj državi temelje podriva i napredak ometa."

O teroru i negativnoj djelatnosti četničkih udruženja lokalni organi vlasti slali su brojne pritužbe. Karakteristična je pritužba Kotarskog načelnstva u Slunju upućena 12. rujna 1935. Kraljevskoj banskoj upravi u Zagrebu, a u kojoj se zahtijeva raspuštanje četničkog udruženja u Bogovolji. Naime, smatralo se da su četnici iz ovog udruženja ubili 27. kolovoza 1935. općinskog bilježnika Nikolu Kosanovića u Drežnik Gradu. U pritužbi se isticalo i ovo: "Osnivanje ovog četničkog pododborna uznemiruje duhove hrvatskog djela naroda i radi toga jer osnivači samog ovog pododborna imaju vrlo loše moralne kvalifikacije, a osim toga šire uznemirujuće vijesti kao na pr. da će dobiti vojničke puške, bombe i drugo

oružje i to sve radi današnjeg političkog držanja hrvatskog djela naroda. U sam pododbor upisalo se oko 30 članova i to samo Srbi, te prema tome sam pododbor ima čisto plemenski karakter...”.

Stoga se zahtijeva da se dade oružje i hrvatskom narodu, da bi se zaštitio od samovolje i terora četnika. Članovi četničkih udruženja izvodili su raznovrsna nasilna djela: batinjane i ubojstva Hrvata, izazivanje nereda prigodom katoličkih vjerskih praznika, uznemirivanje stanovništva u hrvatskim selima pucanjem iz oružja, razbijanje prozora na katoličkim crkvama i kapelama i sl.

Vrhunac razračunavanja s četničkim nasiljem zbio se 14. travnja 1936. prigodom održavanja komemoracije u Samoboru u povodu četničkog ubojstva Karla Brkljačića. Tom prigodom izbio je oružani sukob između hrvatskih seljaka i četnika u Kerestincu u kojem je ubijeno šest četnika i tri osobe u Rakitju.

Stalna nasilja pojedinih četničkih skupina nad pripadnicima Hrvatske seljačke stranke uzrokovala su i osnutak samoobrambenog mehanizma ove stranke u obliku Građanske i Seljačke zaštite.

Sporazum između D. Cvetkovića i V. Mačeka od 26. kolovoza 1939. o formiranju zajedničke vlade, s ciljem konstituiranja Banovine Hrvatske i njezina autonomnog i teritorijalnog određenja, naišao je na oporbu ekstremnih i nacionalističkih snaga u srpskom stanovništvu, kako na teritoriju Banovine Hrvatske, tako i u drugim dijelovima Kraljevine Jugoslavije. Ta oporba konstituiranju Banovine Hrvatske ogledala se u stvaranju velikosrpskog pokreta “Srbi na okup” i osnivanju raznih odbora za navodnu zaštitu srpskog naroda, pa i tajnog udruženja “Srpska odbrana”. Sve ove skupine politički su djelovale s velikosrpskih pozicija, suprostavljale se osnivanju i konstituiranju Banovine Hrvatske jer je to za njih bilo cijepanje srpskih snaga u Kraljevini Jugoslaviji i odvajanje “srpskih krajeva” od Srbije. Ova gledišta detaljno su iznijeta u pravilniku tajnog udruženja “Srpska odbrana” i Poslanici Srbima Banovine Hrvatske 1940. godine (br. I.). U ovim velikosrpskim namjerama, slikovito rečeno, Srbija se označava kvočkom koja treba okupiti sve svoje piliće, tj. Srbe iz Banovine Hrvatske i Bosne i Hercegovine u cilju obrane njihovih nacionalnih interesa i očuvanja “narodnog i državnog jedinstva”.

Osnivanje Banovine Hrvatske dalo je grupama okupljenim oko “Srpskog kluba” i drugima koji su se bavili velikosrpskim idejama povoda da otpočnu akciju za stvaranje tzv. “srpske banovine”. Ona je trebala obuhvatiti sve preostale banovine, osim Dravske, i “ocjepljene srpske srezove od Banovine Hrvatske” pod zajedničkim nazivom “Srpske zemlje” sa sjedištem u Skoplju. S tim ciljem održavaju se mnogi javni zborovi u ljeto i jesen 1940. godine. Spomenut ćemo samo one u Kninu, Kistanjama i Benkovcu, i više mjesta u okolici, na kojima je osnovana posebna “Komisija spasa Srba sjeverne Dalmacije”, koja prikuplja potpise stanovništva i upućuje izaslanstva i peticije Namjesnicima i Narodnoj skupštini u Beograd sa zahtjevima da se benkovački i kninski kotarevi priključe Vrbaskoj banovini, odnosno “Srpskim zemljama”. Međutim, zbog unutarnjih i vanjskih političkih čimbenika ova zamisao nije provedena u život.

Svi ovi procesi pogodovali su stvaranju novih četničkih udruženja (1938. godine bilo ih je oko tisuću u Kraljevini Jugoslaviji) i u njima djelovanja ekstremnih nacionalističkih struja koje su se zanosile idejama o Velikoj Srbiji. Istodobno se nastoji oživiti i četničke postrojbe. Tako je u drugoj polovici 1940. godine, uz pomoć vojske, u Kninu oživljen rad četničkog “Petog komitskog odreda”, na čelu s vojvodom Vladom Novakovićem, godinu dana kasnije zapovjednikom Bukovičkog četničkog odreda. Iako je zvanično 11. XI 1940. zabranjen rad ovog odreda, on kao policijska poluvojnička organizacija uz pomoć sokolskih starosta, nastavlja rad i nastoji uspostaviti vodove u Strmici, Kosovu, Kistanjama, Tepljuhu i Đevrskama. Dio njegovih članova, kao i članovi drugih velikosrpskih organizacija i društava na tome području postati će “klica četničkog pokreta koji se pojavio u drugoj polovici 1941. godine u uvjetima okupacije”

U ratnim planovima Ministarstva vojske i mornarice Kraljevine Jugoslavije bilo je predviđeno i stvaranje četničkih bataljuna na osnovi dobrovoljnosti, a trebali su se koristiti za gerilske oblike ratovanja. U travnju 1940. godine jugoslavenska vlada ustrojila je četničku komandu (šest bataljuna i jedan djelomično popunjen), te je po jedan četnički bataljun dodijeljen svakoj armiji (jedan je bio i u Karlovcu). O borbenoj upotrebi ovih četničkih bataljuna u travnjском ratu 1941. godine nema pouzdanijih pokazatelja. Oni su se najvjerojatnije raspali kao i druge jedinice jugoslavenske vojske, a vojvoda K. Pećanac sa svojim će se četnicima odmah staviti u službu njemačke okupacijske vojske. Međutim, znano je, da su četnici u sastavu jugoslavenske vojske od 9. do 29. IV 1941. ubili na području Bjelovara 27 civila Hrvata (od kojih 10. IV kod D. Mosti njih 11) te 11. IV u Siveriću ubili 3 Hrvatice, od kojih je 1 djevojčica, a takvih slučajeva je bilo i na drugim mjestima u Hrvatskoj, te u Bosni i Hercegovini, poglavito kod Dervente, Čapljine i Mostara, u kojima je pobijeno oko 50 civila Hrvata i Muslimana.

Ove korijene četničkog pokreta u međuratnom razdoblju treba imati u vidu, jer su se pojedini njegovi članovi pojavljivali i bili obnovitelji četničkog pokreta i u Drugom svjetskom ratu. Dakako, oni tada u tom pokretu neće biti i jedini, jer će se na političkim i vojnim gledištima četničkog pokreta u njegove redove uključivati i pripadnici jugonacionalističkih i velikosrpskih političkih stranaka i društava. Rukovodeću vojnu strukturu četničkog pokreta u Drugom svjetskom ratu činit će časnici i podčasnici bivše jugoslavenske vojske.

Četnički pokret polazio je od shvaćanja da su Srbi u travanjskom ratu 1941. godine izgubili svoju državu, ali da nisu izgubili i državopravne sposobnosti. Za gubitak Kraljevine Jugoslavije okrivljavali su sve druge narode, poglavito Hrvate, kao da se ustrojstvo te države i sistema vlasti u njoj i nije temeljio na dominaciji srpskog stanovništva. Međutim, četnički pokret, kako u cjelini, tako i na području Hrvatske u Drugom svjetskom ratu, nije imao jedinstvene državotvorne koncepcije. Te će se koncepcije tijekom rata stalno nadograđivati, te će se u biti moći svesti na dvije najčešće spominjane koncepcije i to: na Veliku Srbiju unutar velike Jugoslavije ili samo na Veliku Srbiju.

U određenim razdobljima i na pojedinim područjima pojedine četničke grupacije nastojat će riješiti status srpskog stanovništva u sklopu posebne autonomije ili sjedinjenjem s drugim državama (Italijom, Crnom Gorom, Nedićevom Srbijom). Stoga je važno iznijeti osnovne državotvorne težnje četničkog pokreta jer je iz njih proizlazio i planirani teror prema svima koji su se suprotstavljali četničkim zamislima. Iz četničkih težnji za opsegom i obilježjem buduće države proizlazile su i drugi projekti etnička čišćenja nesrpskih naroda i genocid, a ponajviše prema Hrvatima i Muslimanima. Svoje državotvorne i općenito političke težnje četnički će pokret u Drugom svjetskom ratu uobličiti u brojnim dokumentima. Prvi u tom nizu programskih dokumenata nedvojbeno je projekt dra Stevana Moljevića "HOMOGENA SRBIJA" od 30. lipnja 1941. S. Moljević napisao je ovaj projekt u Nikšiću u vrijeme kada još nije bio u izravnom dodiru s vođom ravnogorskog četničkog pokreta Dražom Mihailovićem (član četničkog Centralnog nacionalnog vijeća postat će dva mjeseca kasnije). Izazvan "iskušenjima srpskog naroda" u travnjском ratu 1941, a u skladu sa svojim prijeratnim velikosrpskim gledištima, S. Moljević napisao je navedeni projekt o velikoj Srbiji u obnovljenoj Jugoslaviji. Projekt se temelji na zahtjevima za stvaranje i organizaciju homogene Srbije "koja ima da obuhvati celo etničko područje na kome Srbi žive." S. Moljević ističe, da je osnovna pogreška Srbije 1918. godine bila, što u novoj državi (Kraljevini SHS) nije odredila svoje granice, te da se to mora sada učiniti. Dakle, te granice moraju obuhvatiti cijelo etničko područje na kojem žive Srbi "sa slobodnim izlazima na more za sve srpske oblasti koje su na domak mora". U teritorijalnom pogledu pod tim se podrazumijevalo ova područja: Srbija, "Južna Srbija" (Makedonija) – pojačana Vidinom i Čustendilom, Crna Gora, Hercegovina, Dubrovnik s posebnim statusom i sjeverni dio Albanije, ukoliko ona ne bi dobila autonomiju. U zapadnu srpsku oblast buduće Velike Srbije ušle bi, pored Vrbaske banovine, Sjeverna Dalmacija srpski dio Like, Korduna i Banije i dio Slavonije. Toj oblasti trebala je pripasti lička željeznička pruga od Plaškoga do Šibenika i sjeverna željeznička pruga od Okučana preko Sunje do Hrvatske Kostajnice. Nadalje, u tu zapadnu srpsku oblast trebali su ući: kotar Bugojno, osim Gornjeg Vakufa; od kotara Livno – Livno i donje Polje; od kotara Šibenik – Šibenik i Skradin; od kotara Knin općina Knin i dio općine Drniš nastanjen Srbima sa svim teritorijem preko kojega prelazi željeznička pruga Knin – Šibenik te eventualno dio općine Vrlika nastanjen Srbima, te cjelokupni kotarevi Benkovac, Biograd na moru i Preko. Granice Zapadne srpske oblasti trebale su ići Velebitskim kanalom i obuhvatiti Zadar sa svim otocima pred njim, pa općine Gospić, Lički Osik i Medak, istočni dio kotara Perušić, općine Dabar, Škare, Vrhovine, Drežnica, Gomirje, Gornje Dubrave i Plaški, kotar Vojnić (osim općine Barilović), kotar Glinu (osim općine Bučice i Stankovac), općine Blinja, Gradusa, Jabukovac i Sunja (kotar Petrinja), kotar Hrvatska Kostajnica (osim općine Bobovac), općine Jasenovac i Vanjska Novska (kotar Novska), kotar Okučane, kotar Pakrac (osim općine Antunovac, Gaj i Poljana), općinu Vilić Selo (kotar Požega), kotareve Daruvar, Grubišno Polje i Slatina te bosanske kotareve Derventu i Gradačac. Nadalje je predlagao da se sjevernoj Srpskoj oblasti uz teritorij Dunavske banovine pridodaju još i kotarevi Vukovar, Šid, Ilok, cijeli kotar i grad Osijek te dijelovi kotara Vinkovci (općine Vinkovci, Laze, Mirkovci i Novi Jankovci). Središnjoj srpskoj oblasti – Drinskoj banovini – trebali su se povratiti kotarevi Brčko, Travnik i Fojnica (1939. godine došli u sastav Banovine Hrvatske). U sastav Moljevićeve Velike Srbije ulazila je i Dalmacija od Ploča pa do ispod Šibenika, a u nju bi bili uključeni i hercegovački kotarevi (Prozor, Ljubuški i Duvno), zapadni dijelovi mostarsko i livanjskog kotara, te dijelovi kninskog i šibenskog kotara na sjeveru. Za područje ovakve Dalmacije planiran je posebni autonomni položaj.

Srbima i Velikoj Srbiji Moljević pridaje prvorazrednu ulogu u budućoj obnovljenoj Jugoslaviji i na Balkanu, a to sve zbog srpskih "istorijskih zasluga". Obnovljena Jugoslavija trebala se urediti na federativnoj osnovi i sa tri federalne jedinice (Srbija, Hrvatska, Slovenija). Stvaranje etnički čiste i homogene Velike Srbije zamišljalo se provesti metodom etničkog čišćenja, preseljenjem i izmjenom stanovništva, a naročito Hrvata sa srpskoga područja i Srba s hrvatskoga područja.

Prema Moljevićevom projektu o Velikoj Srbiji u obnovljenoj Jugoslaviji hrvatska federalna jedinica bila bi teritorijalno svedena na "ostatke ostataka" te je u ovome velikosrpska posesivnost za hrvatskim povijesnim i nacionalnim teritorijima dovedena do vrhunca u svojim dvostoljetnim težnjama i planovima. Ova težnja velikosrpske politike za hrvatskim teritorijima ostala je konstanta sve do danas, kad se ponovno nastojalo velikosrpskom agresijom 1991.g. i krvavim petogodišnjim ratom hrvatsku državu teritorijalno umanjiti.

Naglašavanje teze da svi Srbi trebaju živjeti u jednoj i istoj državi, da se Velika Srbija prostire na sve one teritorije, na kojima živi i jedan Srbin, otvaralo je procese genocida ili "etničkog čišćenja" nesrpskih naroda i nacionalnih manjina s tih teritorija. Već u ljeto 1941. godine takve prijedloge formulirao je Beogradski četnički komitet, a ti prijedlozi bili su u rujnu iste godine dostavljeni i jugoslavenskoj emigrantskoj vladi. Dakle, iz zamišljene Velike Srbije trebalo je silom protjerati oko 2,675.000 stanovnika, od toga oko milijun Hrvata i pola milijuna Nijemaca. U Veliku Srbiju ujedno bi bilo useljeno oko 1,310.000 stanovnika, a od toga oko 300.000 Srba iz Hrvatske. Dopustilo bi se da u novoj Velikoj Srbiji ostane samo oko 200.000 Hrvata. Beogradski četnički komitet zalagao se za metode nasilnog oslobađanja od nesrpskog stanovništva s područja buduće Velike Srbije, kako iseljavanjem, tako i likvidacijom u tijeku rata.

Neke svoje stavove iz Homogene Srbije, a napose u odnosu na Hrvate, Moljević je kasnije opširnije obrazlagao. S tim u svezi karakteristično je njegovo pismo iz prosinca 1941. godine upućeno Dragiši Vasiću, tada članu Štaba Draže Mihailovića. Moljević tu ističe, da bi granice prema susjednim državama trebalo riješiti mirovnim pregovorima, ali prethodno da bi trebalo stvoriti "svršen čin", no da u tom trenutku za tu opciju nedostaju jake četničke snage. Međutim, što se tiče razgraničenja s Hrvatima, predlaže da treba zaposjesti navedene teritorije u Homogenoj Srbiji čim se zato ukaže mogućnost i "očistiti je pre nego li se iko pribere." Naime, okupacija hrvatskih teritorija planirala se izvesti zauzimanjem većih hrvatskih gradova (Osijek, Vinkovci, Slav. Brod, Sunja, Karlovac, Knin, Šibenik, Metković i Mostar), a onda bi se pristupilo "čišćenju zemlje od svih nesrpskih elemenata". S tim u svezi "krivci" (nije precizirano tko se sve pod tim podrazumijeva) bili bi na mjestu kažnjavani (tu se misli na likvidacije), a preostali Hrvati s tih područja bili bi protjerani u Hrvatsku, a Muslimani u Tursku ili Albaniju.

Svi ovi projekti i prijedlozi postali su sastavni dio ravnogorskog četničkog pokreta D. Mihailovića. to se najbolje vidi iz njegovih instrukcija od 20. prosinca 1941. upućenih komandantima četničkih odreda u Crnoj Gori i komandantu Limskih četničkih odreda. U ovim instrukcijama D. Mihailović povezo je aktivnosti četničkih jedinica u zemlji s diplomatskom aktivnošću kralja Petra II u emigraciji i sa zapadnim saveznicima. To su trebale biti te vojne snage koje će izbaciti "neprijatelja iz naše drage Otadžbine" i boriti se za ove ciljeve: 1. za slobodu cjelokupnog naroda pod žezlom kralja Petra II; 2. za stvaranje velike Jugoslavije i u njoj velike Srbije i to etnički čiste velike Srbije u granicama Srbije, Crne Gore, Bosne i Hercegovine, Srijema, Banata i Bačke; 3. za uključivanje u "naš državni život" svih još neoslobođenih slavenskih teritorija pod Italijom i Njemačkom (Trst, Gorica, Istra i Koruška), kao i Bugarske i sjeverne Albanije (sa Skadrom); 4. za čišćenje državnog teritorija od svih narodnih manjina i nenacionalnih elemenata; 5. za stvaranje neposrednih granica između Srbije i Crne Gore, Srbije i Slovenije čišćenjem Sandžaka od muslimanskog stanovišta i Bosne od muslimanskog i hrvatskog stanovništva; 6. za kažnjavanje svih onih koji su krivi za travanjску katastrofu; 7. za kažnjavanje svih ustaša i Muslimana koji su uništavali "naš narod" i 8. za naseljavanje Crnogoraca u krajeve očišćene od nacionalnih manjina i nenacionalnih elemenata.

U ovom četničkom dokumentu, kao i u već navedenim dokumentima, formulirana je ponajprije državotvorna ideja Velike Srbije (svejedno da li unutar ili izvan obnovljene Jugoslavije) te velikosrpskog hegemonizma i šovinizma. Iz instrukcija Draže Mihailovića uopće se ne vidi koji su teritoriji trebali ostati Hrvatskoj ili koji bi teritoriji trebali naseljavati Hrvati jer predviđa neposrednu granicu Velike Srbije i Slovenije. Isto tako Istru držao je slovenskim teritorijem, kao i Međimurje. S tim u svezi sasvim je očito da je hrvatskom i muslimanskom narodu namijenio borbu do njegova istrebljenja, a za dotadašnje zločine

koje su ustaše izveli nad Srbima na području NDH pripisao je krivnju cijelom hrvatskom i muslimanskom narodu.

Četnička koncepcija Velike Srbije, unutar ili izvan Jugoslavije, uvijek je bila građena na osnovi i obnovi monarhije iz dinastije Karađorđevića. Borba za povratak monarhije i društvenog uređenja u njoj, kakvo je bilo do osnivanja Banovine Hrvatske, utjecalo je i na četnički stav prema antifašističkoj borbi koju su predvodili komunisti. Glede toga D. Mihailović isticao je da s “komunistima-partizanima” ne može biti nikakve suradnje jer da se oni bore protiv monarhije i za “ostvarenje socijalne revolucije”.

Istaknutu koncepciju buduće države i u njoj društvenog uređenja podržat će i krugovi oko emigrantske vlade, a u njima napose srpski političari koji su bili u većini. Nadalje, stalne pritužbe srpskih političara u emigrantskoj vladi upućivane hrvatskim političarima u njoj o zločinima ustaša nad srpskim stanovništvom na području NDH, razbuktavalo je antihrvatsku propagandu s pozicija velikosrpskih tendencija. U srpskih političara u emigrantskoj vladi (a bili su u većini u odnosu na hrvatske i slovenske) sve se više oblikovala koncepcija o takvoj obnovljenoj Jugoslaviji u kojoj treba osigurati velikosrpsku hegemoniju. Bilo je to ujedno i osporavanje politike predstavnika Hrvatske seljačke stranke, koji su ponajprije branili pozicije stečene sporazumom između Cvetkovića i Mačeka, tj. osnivanjem Banovine Hrvatske.

Slični velikosrpski i nacionalistički programi oblikovali su se u četničkom pokretu i na pojedinim regionalnim razinama, ali oni su imali svoje izvorište u osnovnim političkim i vojnim programima četničkog pokreta D. Mihailovića te su bili samo upotpunjeni određenim regionalnim specifičnostima. U tom pogledu, a poglavito za ovaj rad od posebne je važnosti Elaborat o formiranju, ulozi i zadacima Dinarske četničke divizije, izrađen od 8. do 12. ožujka 1942. u Mostaru. Međutim, prije nego što se ukaže na bitne odrednice ovog elaborata, potrebno je istaći neke ranije namjere velikosrpskih elemenata s područja Kninske krajine i Dalmacije. Ponajprije treba istaći zahtjev Nike Novakovića-Longa (prije rata nerodni poslanik, ministar u vladi Milana Stojadinovića i jedan od čelnika Jugoslavenske radikalne zajednice) iz svibnja 1941. godine u “ime 10000.000 pravoslavnih Srba iz Severne Dalmacije”, da se Kninska krajina s Likom odcijepi od NDH i sjedini s anketiranim područjem Dalmacije. Tijekom srpnja iste godine taj je zahtjev nadopunjen i prijedlogom o stvaranju posebnog “Rimskog dominiona” odnosno posebne autonomne jedinice, pravno samostalne u upravnim poslovima, ali bez autonomije u zakonodavstvu. S tim u svezi predlagalo se da do mirovne konferencije može na tom području ostati nominalna vlast NDH, a kraljevska vlast u Rimu bila bi predstavljena preko svog delegata, ovlaštenog da donosi i odobrava sve propise po kojima bi se radilo i živjelo u sjevernoj Dalmaciji. Međutim, ti prijedlozi velikosrpskih elemenata o amputaciji navedenih dijelova Hrvatske u korist Italije odnosno o uspostavi srpske autonomne oblasti nisu naišli na odobravanje talijanske okupacijske vlasti. Ta vlast obećala im je samo zaštitu srpskog stanovništva, a u ispovijedanju religije i u školstvu ona prava koja su imali u Kraljevini Jugoslaviji.

Neuspjeh velikosrpskog autonomaškog pokreta u sjevernoj Dalmaciji 1941. godine prisilio je četničko vodstvo na tom području da prihvati državotvorni program ravnogorskog četničkog pokreta D. Mihailovića. Stoga će se u Elaboratu o formiranju, ulozi i zadacima Dinarske četničke divizije insistirati na stvaranju “srpske nacionalne države”. Osnovni zadatak ove Divizije bio je da se bori za te ciljeve, a da bi mogla to ostvariti, trebala je biti sastavljena od izrazito srpskog nacionalnog elementa. Dakle, ona se trebala boriti za uspostavu “čisto nacionalnog poredka u svim zemljama gdje žive Srbi, pa i u onima, na koje Srbi aspiriraju.” Dinarskoj četničkoj diviziji poglavito je namijenjena politička zadaća, da se bori za velikosrpske ideje u dijelovima Like, sjeverne Dalmacije, Hercegovine, Crne Gore i Bosne. Cjelokupni taj proces trebao je biti usmjeren u stvaranje Velike Srbije koja će obuhvatiti Srbiju, Vojvodinu, Bosnu i Hercegovinu, Crnu Goru, Dalmaciju do Šibenika i Liku. Prema ovom elaboratu osnovna je zadaća učvrstiti Veliku Srbiju, a tek onda bi se razmatrala mogućnost stvaranja saveza s drugim državama odnosno stvaranje Balkanske konfederacije. Velika Srbija trebala je biti etnički čisto područje i u njoj je trebalo živjeti samo pravoslavno stanovništvo. Ne ulazeći u druge pojedinosti elaborata o Dinarskoj četničkoj diviziji, istaknuo bih samo planirani odnos prema Hrvatima. Iz taktičkih razloga, a u nastojanju da četnički pokret ojača svoje vojne potencijale, u elaboratu se zalaže za suradnju s “Hrvatsima nacionalistima” (jugonacionalistima) bi se na taj način onemogućio odlazak dijela Hrvata u partizane. Za ustaše se tvrdi da nalaze zaštitu kod partizana (teza da su partizani preobučene ustaše), kako bi pod tim novim imenom nastavili uništavati srpsko stanovništvo na području NDH. Dinarska četnička divizija

navijestila je ustašama i hrvatskoj vojsci (domobranima) rat “bez milosti, sažaljenja i skrupula”, a partizanima “rat do krajnjih mogućnosti života.”

Iako u ovom elaboratu nije istaknuto kakvu će sudbinu imati preostalo hrvatsko stanovništvo, praksa je pokazala da se četnički pokret od samog svog početka odredio kao izrazito antihrvatski, i protiv hrvatske države, i protiv hrvatskog stanovništva. Hrvatskom narodu bilo je namijenjeno biološko uništenje ali te planirane namjere zbog više razloga nisu mogli ostvariti, prije svega stoga što četnički pokret u Hrvatskoj nije imao takve vojne potencijale, a s druge strane i zbog samoobrane hrvatskog stanovništva, kako od vojnih struktura NDH, tako i od partizanskih vojnih snaga.

U ovisnosti o vojnopolitičkom položaju četničkog pokreta, stanju na ratištima, položaju emigrantske vlade, njegovu odnosu prema snagama zapadne antifašističke koalicije i odnosu prema okupacijskim snagama u zemlji (stupanj postignute kolaboracije), ovaj pokret izjašnjavao se i za obnovu Jugoslavije. Međutim, uvijek se radilo o takvoj državi u kojoj će Velika Srbija imati hegemoniju i svi Srbi živjeti u istoj državi. Svim drugim narodima odricalo se pravo zalaganja za obnovu Jugoslavije zbog njihova ranijeg neprijateljstva prema toj državi, a Hrvate se izravno optuživalo zbog propasti Kraljevine Jugoslavije u travanjском ratu 1941. Vrhunac osvetničkog raspoloženja četničkog pokreta prema Hrvatima, kad je riječ o obnovi prijeratne Jugoslavije, izražen je u četničkom listu “Glas Cera” iz studenog 1943. U ovom listu, zalažući se za Jugoslaviju, ističu da ona treba biti takva da u njoj živi što manji broj Hrvata. Tu se najprije zahtijeva da se prvo “otkotrlja” 700.000 Hrvata (navodno da je toliko Srba ubijeno na području NDH), a zatim da se s Hrvatima otpočnu ravnopravni pregovori.

Četnički pokret izjašnjavao se samo nominalno za obnovu Jugoslavije, imajući u vidu njezino prihvaćanje od međunarodne zajednice (zapadnih savezničkih snaga). u unutrašnjem izjašnjavanju gotovo se uvijek radilo o Velikoj Srbiji, njezinoj rukovodećoj ulozi i hegemoniji. Dakle, u odnosima prema zapadnim saveznicima četnici su zastupali program obnove Jugoslavije te kritizirali kvislinške tvorevine uspostavljene na razvalinama Kraljevine Jugoslavije. Tu su oni bili suglasni s jugoslavenskom emigrantskom vladom, koja je usprkos premoći Srba u njoj, izražavala jugosavensku liniju. U tom naglašavanju jugoslavenstva, poglavito se ipak govorilo o Srbima, njihovim povijesnim zaslugama, njihovom stradanju i patnjama, te da s tim u svezi moraju dobiti i posebni položaj u obnovljenoj Jugoslaviji. I u jednom i u drugom slučaju, tj. kada se četnički pokret zalagao za Veliku Srbiju ili pak za obnovu Jugoslavije, uvijek je imao šovinistički odnos prema svim nesrpskim narodima i nacionalnim manjinama, a Srbi, bez obzira na broj, niti u jednom dijelu države ne bi mogli biti manjina. Koliko je četnička politika bila ekstremna i šovinistička možda najbolje pokazuju konstatacije iznijete u pismu komandanta Ozrenskog četničkog odreda od 13. siječnja 1943. upućenom komandantu Zeničkog vojnog četničkog odreda. U njemu se ističe da niti jedan Musliman neće moći opstati među Srbima, a da su to već ostvarili u pojedinim dijelovima pretpostavljene Velike Srbije. Takav je slučaj na području Foče, Čajniča, Višegrada, na kojima se za muslimanska “naselja i kuće više ne zna”, a slično je i na području Stoca, gdje tada, “osim nekoliko familija u samom Stolcu i čitavom srezu, nema ni jednog katolika i muslimana. Počelo se je spremno i uspješno, treba samo nastaviti.”

Za Hrvate su se predlagale mjere istrebljenja. Najprije je trebalo obračunati s onima koji su se “ogrešili” o srpske interese, odnosno o srpski narod u njegovim “tragičnim danima”, a zatim “uništiti i poubijati” sve Hrvate intelektualce i one ekonomski jače. Nadalje, istaknuto je da treba poštediti samo seljački i sitniji radni svijet, ali da od njih treba napraviti “prave Srbe, koje ćemo milom ili silom prevesti na pravoslavlje.”

Pored svih do sada istaknutih represivnih mjera četničkog pokreta prema Hrvatima ovim prijedlogom uvode se mjere denacionalizacije dijela hrvatskog stanovništva i njegovo prevođenje na pravoslavlje. U četničkim zalaganjima za Veliku Srbiju nije se prezalo do najbrutalnijih metoda u ostvarivanju toga cilja. Prema tome genocid prema hrvatskom narodu bio je planiran, a ne osvetnički (četnička dokumentacija preplavljena je terminologijom osvete, a iza toga su se skrivali pravi razlozi zločina izvršenih nad Hrvatima).

Osim navedenih dokumenata postoje i drugi četnički dokumenti iz kojih su vidljiva četnička politička i vojna nastojanja, ali ona se u biti ne razlikuju od već navedenih. Ovdje ćemo samo ukazati na zaključke četničkog kongresa održanog u selu Ba, kod Valjeva, krajem siječnja 1944. godine, a koji iskazuju izvjesni otklon prema već istaknutim četničkim gledištima. Taj se kongres izjasnio za trijalističku federaciju, smatrajući da time nije prihvatio razbijanje srpskih zemalja, a niti koncentraciju hrvatstva. Održavanjem ovog kongresa D. Mihailović nastojao je dati četničkom pokretu prividno

općejugoslavensko obilježje, da bi s jedne strane ojačao vojne i političke osnove četničkog pokreta u zemlji, a s druge strane da bi dao do znanja zapadnim savezničkim snagama, da četnički pokret nije isključivo velikosrpski i diktatorski. Naime, to je bilo vrijeme kada su Britanci vršili pritisak na Purićevu emigrantsku vladu da se D. Mihailović zbog suradnje s okupacijskim snagama, ukloni iz vlade. Takve i slične koncepcije četničkog pokreta imale su sve manje odjeka, a pogotovo među nesrpskim narodima, jer se sredinom 1944. godine već zamjetno nazirao proces promjene vlasti u državotvornim nastojanjima narodnooslobodilačkog pokreta nakon njegova priznanja od snaga antihitlerovske koalicije.

Četnički pokret u Hrvatskoj u Drugom svjetskom ratu stalno je isticao svoju vezanost za državno ustrojstvo Velike Srbije, a svoje pripadnike smatrao isključivo borcima za srpsku stvar. Tako se u pismu Mane Pešuta, komandanta četničkog odreda u Josipdolu, upućenom 1. srpnja 1943. Gaji Bunjevcu, tada komandantu Plašćanskog NOP odreda, a u bezuspješnom pokušaju njegova pridobivanja za četnički pokret, između ostaloga, navodi da se četnici ne bore za “staru i korupcionašku Jugoslaviju, već za novu Veliku Srbiju.” Takve tvrdnje najčešće je iznosio glavi organizator četničkog pokreta u Hrvatskoj vojvoda Momčilo Đujić. U svom pismu od 16. srpnja 1943. upućenom komandantu Bosanskokrajiškog četničkog korpusa Urošu Drenoviću posebno je naglasio: “Mi smo u zakašnjenju s obzirom na svetske događaje pa zato moramo žuriti da nas događaji ne zateču nespremnim i nesposobnim, da ostvarimo naš politički cilj, a to je stvaranje etnički čiste Srpske države.”

U četničkom izvještaju s kraja 1943. godine, u kojem se iznose političke prilike u sjevernoj Dalmaciji, iznosi se pretpostavka da će biti obnovljena Jugoslavija ukoliko u Drugom svjetskom ratu pobjede Britanci. Ujedno se i konstatira da nitko od Srba ne želi Jugoslaviju, nego samo Srbiju u njezinim “etničkim granicama, bez zajednice sa Hrvatima”.

Ostvarenje državotvornih i općenito političkih ciljeva četničkog pokreta nije bilo moguće bez istodobnog ustroja četničkih vojnih snaga. One su se oblikovale na tradicijama četničkog pokreta iz prošlosti, te na tradiciji vojske Kraljevine Jugoslavije. Četnička vojna poslušnost vođama bila je motivirana mitovima o srpskoj slobodi, vjernosti domovini, srpstvu, monarhiji, kralju i obrani pravoslavlja. Sve zapovjedne položaje u četničkom vojnom ustroju imali su bivši oficiri i podoficiri Kraljevine Jugoslavije, žandari, popovi, razne činovničke i intelektualne strukture, bogatiji pojedinci, seoski gazde te pripadnici ranijih četničkih udruženja i raznih jugonacionalističkih i ekstremnih srpskih stranaka i udruženja. Borački sastav sačinjavali su već po tradiciji seljaci, pri čemu se obilato koristila njihova patrijahalna svijest. Vodstvo četničkog pokreta plašilo ih je propašću srpstva ako bi u Drugom svjetskom ratu pobijedila neka druga politička i državotvorna opcija. Prema nacionalnom sastavu četničke redove sačinjavali su poglavito Srbi i Crnogorci, a zanemarivo malo i pripadnici drugih naroda (Hrvati, Slovenci i Muslimani).

D. Mihailović neposredno nakon kapitulacije Jugoslavije u travanjskom ratu 1941. svoju je malu grupu oficira i vojnika imenovao za “četničke odrede jugoslovenske vojske”, a uskoro zatim samo u “vojno-četničke odrede”. U listopadu 1941. obratio se proglasom svim Srbima, Hrvatima i Slovencima pozivajući ih da se priključe “narodnoj vojsci” koju vodi prema prisezi “kralju i otadžbini” D. Mihailović također je ustrojio i “gorsku gardu Njegovog Veličanstva Kralja”. Postavljanjem D. Mihailovića u siječnju 1942. od emigrantske vlade za ministra vojske, mornarice i zrakoplovstva u izbjegličkoj vladi potpuno je legalizirana i njegova zadaća u zemlji. S tim u svezi usvojen je i novi naziv za četničke vojne jedinice – Jugoslavenska vojska u otadžbini. Kad je sredinom 1942. prebačena Vrhovna komanda Jugoslavenske vojske iz Kaira u zemlju, D. Mihailović u njoj dobio je položaj načelnika Štaba, što je još više pojačalo njegov utjecaj. Time su mu kralj Petar II i vlada u emigraciji namijenili ulogu rukovođenja vojnim operacijama u zemlji, ali i rukovođenja kod mogućeg iskrcavanja zapadnih saveznika na Balkan. Podrobniju vojnu organizaciju četničkog pokreta D. Mihailović uspostavio je svojim uputstvima od 14. veljače 1942. Prema tim uputstvima četnički vojni ustroj sastojao se od tri kategorije vojnih jedinica: operativne jedinice (sastavljene od boraca 20 do 30 godina starosti), vojne jedinice za sabotaze (sastavljene od boraca od 30 do 40 godina) i lokalne jedinice (sastavljene od boraca od 41 do 50 godina). Osnovna vojna jedinica je bila četa, dvije do tri čete činile su bataljun, a dva do pet bataljuna brigadu. Reorganizacija četničkih jedinica u siječnju 1943. godine trebala je poslužiti njihovoj većoj mobilnosti. Naime, one su do tada uglavnom bile vezane za određene uže teritorije i nisu bile sposobne za veće vojne operacije. Prema ovoj reorganizaciji osnovna jedinica bila je trojka, što je bilo oživljavanje tradicionalne srpske gerilske jedinice. Petnaest do trideset trojki činilo je četvu, tri čete bataljun, tri bataljuna brigadu, a tri do pet brigada korpus. Četničke elitne jedinice sastavljene od najmlađih i najboljih boraca bile su tzv. “leteće brigade”.

Ustroji četničkih jedinica u praksi vrlo su često razlikovali od propisane organizacijske sheme te se pojavljuju i njihove razne druge formacijske jedinice (petorke, desetine, odredi, “leteći bataljuni”, “leteće čete”, divizije i sl.). Legalizirane četničke jedinice u sklopu suradničkih odnosa s talijanskom ili njemačkom vojskom bile su prilagođene tim jedinicama i pod njihovom izravnom komandom. Prve četničke jedinice bile su uglavnom dobrovoljačke i sastavljene od ljudstva kojemu su se politički i vojni interesi podudarali s četničkom ideologijom. Otvoreno razilaženje četničkog pokreta D. Mihailovića s partizanskim pokretom u jesen 1941. i proglašavanje komunista za glavne protivnike četničkog pokreta uzrokovalo je rascjep i osipanje u mnogim partizanskim jedinicama (brojni četnički pučevi u partizanskim jedinicama) i prijelaza dijela partizana (milom ili silom) u četničke redove. Na taj način u mnogim sredinama, a napose u Hrvatskoj, uspostavila se vojna jezgra četničkog pokreta. U onim sredinama gdje je četnički pokret prevladao, uspostavio je svoju vojnu i civilnu vlast te uveo novačenje novih boraca. Bila su to ona područja na kojima je u cijelosti ili u većini živjelo srpsko stanovništvo. Samo iz taktičkih obzira nastojali su da u četničke jedinice uključe i pojedine jugonacionaliste iz redova nesrpskog naroda, ali u tome imali su malo uspjeha.

Pored svih nastojanja četničke Vrhovne komande i osobno D. Mihailovića da stvori jedinstvenu strukturu “Jugoslovenske vojske u otadžbini” na cjelokupnom teritoriju bivše Kraljevine Jugoslavije, u tome se nije uspjelo zbog različitih čimbenika. Naime, na pojedinim područjima djelovale su četničke frakcije koje su nastojale biti što manje ovisne o D. Mihailoviću, imajući svoje posebne interese (teritorijalne ili sklapanje sporazuma s okupacijskim snagama ili pak s vlašću NDH). Pri tome treba imati u vidu i stalna suparništva između pojedinih četničkih vojvoda i komandanata koji su nastojali što samostalnije upravljati na područjima koja su vojno i politički kontrolirali. S tim u svezi postojale su i različite četničke komande: za Srbiju s “Južnom Srbijom” (Makedonija), za Bosnu i Hercegovinu, za Crnu Goru i Boku kotorsku, za Sandžak (“Stari Ras”), Dalmaciju i Liku, Slavoniju i vojvodinu, te Sloveniju. Imajući sve to u vidu, vrlo je teško procijeniti stvarne četničke vojne snage u pojedinim razdobljima. S jedne strane u četničkim dokumentima te su se snage uveličavale zbog propagandnih razloga, a ponekada su se iskazivale u popisima da bi mogli dobiti što veći broj obroka i novca od okupacijskih vojnih snaga s kojima su dulje ili kraće surađivali. Bez obzira na šarenilo iskaza o vojnoj snazi četničkog pokreta i raznolikih spoznaja o borbenoj sposobnosti četničkih jedinica, ipak se mora konstatirati da je riječ o važnom čimbeniku u građanskom ratu na tlu bivše Jugoslavije. To pokazuju brojni sukobi koje su vodile četničke jedinice, što samostalno, a što u kolaboraciji, kako protiv narodnooslobodilačkog pokreta, tako i protiv vojnih snaga NDH. Ove činjenice često se u historiografiji umanjuju i osporavaju. Napose su se “istakle” u brojim pojedinačnim i masovnim zločinima nad hrvatskim i muslimanskim stanovništvom, i nad onim Srbima koji su pripadali narodnooslobodilačkom pokretu ili su pak bili lojalni vlastima NDH.

Opće su procjene da su do kraja 1943. godine četničke vojne snage iznosile oko 100.000 naoružanih boraca, a tijekom 1944. godine taj se broj i uvećao sjedinjenjem četnika D. Mihailovića s Ljotićevim dobrovoljačkim korpusima i Nedićevim vojnim formacijama.

Četničke jedinice opskrbljivale su se oružjem, hranom i drugom opremom na različite načine: korištenjem mjesnih prilika, zarobljavanjem, pljačkom, opskrbljivanjem od okupacijskih snaga, povremeno i od vlasti NDH, dostavom pomoći od Britanaca (do početka 1944.) i sl.

Ne ulazeći detaljnije u ovu općenitu problematiku četničkog pokreta sa stanovišta njegove vojne komponente, za ovaj rad potrebno je ukazati na vojnu snagu četničkog pokreta u Hrvatskoj u Drugom svjetskom ratu jer je to bilo u izravnom odnosu prema množini žrtava i zlodjela koje je ovaj pokret počinio u Hrvatskoj. Dakako, mi se ovdje nećemo posebno baviti njegovim postankom i razvojem u pojedinim sredinama, jer o tome postoji značajna povijesna literatura, nego ćemo samo ukazati na povezane činjenice o njegovoj vojnoj snazi u pojedinim razdobljima.

Četničke vojne skupine u Hrvatskoj u tijeku Drugog svjetskog rata počet će se oblikovati postupno i u različito vrijeme, a već u ljeto 1941. godine u Kninskoj krajini i južnoj Lici. Bio je to proces izdvajanja velikosrpskih i pročetničkih elemenata iz ustaničkih srpskih skupina, a koji su svoje općenito protuhrvatske namjere i ciljeve iskazivali i ranije. Ove velikosrpske i pročetničke skupine stavile su se otvoreno pod zaštitu talijanske vojske i postupno u njihovu službu u zajedničkoj borbi protiv partizanskih snaga. Taj čin opravdavali su očuvanjem “biološke supstance srpstva”, politikom “ekonomije srpske krvi”, spašavanjem pravoslavlja i sl., a naoružane četničke skupine (označene kokardama i četničkim znakovima) trebale su biti vojna snaga za obranu tih interesa. Stavljanjem četničkog pokreta u Hrvatskoj pod okrilje talijanske okupacijske vojske samo je ubrzalo rast četničkih vojnih jedinica i poboljšalo

njihovo opskrbljivanje ratnim potrebštinama. Potkraj 1941. i u prvoj polovici 1942. godine četnički pokret u Hrvatskoj vojno se ojačao i taktikom razbijanja iznutra, ponajviše onih partizanskih jedinica u kojima su bili poglavito partizani Srbi. to su tzv. četnički pučevi, vrlo često nazivani “beskrvnom revolucijom”, iako su obično završavali četničkim zločinima nad istaknutim partizanskim rukovodiocima (komandantima i političkim komesarima). Četnički pokret u Hrvatskoj u vojnom pogledu jače će se povezati s maticom pokreta D. Mihailovića tek od početka 1942. godine. Prve veće četničke jedinice u Hrvatskoj formirat će se u listopadu 1941. godine u Kninskoj krajini, a riječ je o četničkim pukovima “Petar Mrkonjić” i “Onisim Popović”, te o četničkom odredu s područja Bukovice. Sve ove četničke jedinice osnovane su na teritoriju NDH. Sredinom studenog 1941. godine formiran je i četnički puk u južnoj Lici, a nazvan je imenom kralja Petra II. Iako ove četničke jedinice nisu bile formacijski popunjene ljudstvom, a imale su teritorijalni doseg, one će ipak biti značajna jezgra u daljnjem omasovljavanju četničkih vojnih snaga u Hrvatskoj, a napose kad su tijekom ožujka ili travnja 1942. godine objedinjene u sklopu novoosnovane Dinarske četničke divizije. Sve te vojne četničke snage bit će uskoro stavljene pod neposrednu komandu Štaba zapadnobosanskih, ličkodalmatinskih i hercegovačkih vojno-četničkih odreda. Iz izvješća ovoga Štaba od 16. srpnja 1942. godine može se dobiti i cjelovita predodžba o vojnoj snazi četničkog pokreta u Hrvatskoj. U Hrvatskoj su tada djelovale ove četničke jedinice: puk “Petar Mrkonjić” sa sjedištem u Strmici i s oko 700 boraca (komandant Momčilo Đujić); puk “Kralj Petar II” sa sjedištem u Srbu i s oko 500 boraca (komandant Mirko Marić); puk “Onisim Popović” sa sjedištem u Biskupiji i s oko 600 boraca (komandant Pajo Popović do 18. lipnja 1942., kad je ubijen, a zatim Vlado Novaković); Bukovički četnički odred sa sjedištem u Pađenima s oko 200 boraca (prvi komandant Vlado Novaković, a zatim kapetan II klase Marko Crljenica); Lički četnički odred (komandant potpukovnik Ilija Mihić) te sjedinjenje četničke skupine s područja Gračaca, Medka i Plitvičkih jezera s oko 1500 boraca. Ovu posljednju skupinu četnika okupio je major Radojlović (Mihajlo Jovanović). U to vrijeme vojne četničke snage u Hrvatskoj imale su oko 3500 naoružanih četnika. Brojno stanje četnika u Hrvatskoj bit će dosta promjenjivo, ali usprkos svih poraza koje su doživjeli u sukobima s partizanskim jedinicama, njihov će broj postupno rasti. Međutim, osnovno mjerilo za kasnije brojno stanje četnika u Hrvatskoj temeljit će se na snazi Dinarske četničke oblasti koja je imala zadaću sjedinjavanja četničkih vojnih snaga i na drugim područjima Hrvatske, izuzev Slavonije. Osnovna masa četničkih boraca bila je dosta kolebljiva i podložna mijenjanju strana u sukobljenim taborima u građanskom ratu, a obično se priklanjala trenutno jačem čimbeniku. Postoji niz primjera da su pojedini četnici i po više puta prelazili, čas na partizansku stranu, a zatim se ponovno vraćali u četničke redove, ovisno o trenutnim vojnim i političkim odnosima. Takve četnike nazivalo se “lutalicama”, a u Plašćanskoj dolini “skakavcima”. Prigodom prijelaza četnika u partizanske redove, za one za koje se je uspjelo utvrditi da su sudjelovali u zločinima, izričala se je smrtna kazna. Međutim, prebjege iz četničkih redova u partizane, koji bi se iz partizana ponovno povratili u četničke redove kažnjavale su i četničke vojne vlasti batinanjem, zatvorom, teškim fizičkim radom, zbog izdajstva četničkog pokreta i smrću.

U cilju ojačanja poljuljanih četničkih pozicija u Hrvatskoj potkraj 1942. godine prebačeno je na područje Kninske krajine i južne Like oko 3.200 hercegovačkih i istočnobosanskih četnika. To su bili četnici iz Trebinjskog i Nevesinjskog korpusa (Nevesinjska, Rogatička, Trebinjska, Ljubinjska, Bilećka, Gatačka i Stolačka brigada te samostalni Zlatiborski četnički odred Radomira Đekića Djede). Ove četničke jedinice ostale su na tim područjima do ožujka 1943., a Zlatiborski četnički odred i kasnije. S “domaćim” četnicima izveli su niz svirepih zločina, a prije svega nad hrvatskim stanovništvom, te uništavali njegovu materijalnu osnovu i kulturnu baštinu.

Kapitulacija Italije dovela je do izvjesnog rastrojavanja dijela četničkih formacija jer su ostali bez materijalne skrbi koju su im pružale talijanske okupacijske vlasti. Tome su u mnogome pridonijele i partizanske jedinice koje su u kapitulaciji Italije bile ojačane ljudstvom i naoružanjem te su svojim borbenim aktivnostima na području Like, dijelova Dalmacije, Gorskog kotara i Hrvatskog primorja desetkovale pojedine četničke jedinice. Od tih poraza četnički pokret u Hrvatskoj oporavit će se potkraj 1943. godine pošto je ojačao svoju suradnju s njemačkim okupacijskim jedinicama. Za svoje usluge u raznovrsnim operacijama u sastavu njemačke vojske dobivali su odgovarajuću pomoć u naoružanju, novcu i prehrambenim namirnicama. Početkom veljače 1944. godine Dinarska četnička oblast izvela je reorganizaciju svojih oružanih jedinica, podijelivši oblast na šest korpusa (I. i II. bosanski, I. i II. lički, I. i II. dalmatinski korpus). Prvi lički četnički korpus obuhvaćao je područje kotareva Gračac, Lapac i Udbinu, a Drugi preostali dio Like, pa zatim sve do Sušaka. Prvi dalmatinski četnički korpus obuhvaćao

je područje između rijeke Cetine i Krke, da Drugi između Krke i Zrmanje. Za 1944. godinu postoji niz arhivskih vrela o vojnoj snazi četničkog pokreta u Hrvatskoj. Krajem veljače 1944. godine Prvi dalmatinski četnički korpus imao je u svom sastavu sedam brigada (Kosovska, Vrlička, Mosečka, Prominska, Dinarska, Svilajska i "Leteća") i 2.700 naoružanih četnika, a Drugi dalmatinski korpus oko 1.600 naoružanih četnika (organiziranih oko 4.000). U sastavu Drugog bosanskog korpusa bila je Banijska četnička brigada s oko 260 naoružanih četnika. a u sastavu ličkih korpusa bilo je oko 3.200 naoružanih četnika. U to vrijeme u Hrvatskoj je bilo oko 7.760 četnika, što nije bila zanemariva vojna snaga, a napose ne u njihovoj zločinačkoj aktivnosti prema hrvatskom stanovništvu i njegovoj imovini. Do kraja 1944. godine u vojnom pogledu ljudske potencijale održala je jedino matica četničkog pokreta u Hrvatskoj – Dinarska četnička divizija. U drugim krajevima Hrvatske (Kordun, Banija, Gorski kotar, Hrvatsko primorje) četničke snage svedene su samo na male skupine, te se o njima u daljnjim četničkim planovima i ne vodi posebna briga. Početkom svibnja 1944. godine Dinarska četnička divizija imala je u svom sastavu 6.240 boraca, 51 oficira i 157 podoficira, a bila je naoružana s 5.678 pušaka, 196 strojopušaka, 84 strojnice i 18 bacača. Glavnina ovih snaga tijekom prosinca 1944. godine pod komandom Momčila Đujića povući će se preko Like i Hrvatskog primorja na riječko-opatijsko i slovensko područje, očekujući tu daljnji razvoj političkih i vojnih događaja u završnim vojnim operacijama Drugog svjetskog rata. Bio je to konačni slom njihovih nadanja da će se s pomoću zapadnih saveznika riješiti njihovi vojni i politički planovi.

Četnička propaganda davala je četnicima gotovo mitska obilježja u njihovoj "povijesnoj ulozi u obrani srpstva, pravoslavlja i uspostavi etnički čiste i homogene Velike Srbije". "Odlike" četnika najcjelovitije je naveo list "Vijesti" (glasilo Velebitske četničke brigade), a ovdje ističemo samo neke od njih: 1. četnik je "apostolski pošten i predan radu za kralja i otadžbinu"; 2. jedini za četnika je "sloboda ili smrt"; 3. u borbi je uvijek prvi, "nepobjediv i neustrašiv"; 4. nepomirljiv borac protiv "svih neprijatelja srpstva"; 5. uvijek zaštitnik "ucviljenih i porobljenih", borac protiv svakog "nasilja i pljačke"; 6. četnik jedini zna samo za "ljubav prema slobodi, narodu, rodnoj grudi", te samo onaj "Srbin koji u svom srcu nosi sve ove vrline" smije se nazvati "časnim imenom srpskog četnika".

Zločini koje je četnički pokret u Drugom svjetskom ratu izveo u Hrvatskoj, prije svega nad pripadnicima hrvatskog naroda, ali i Srbima, koji su sudjelovali u antifašističkom pokretu, doista i potvrđuju te četničke "odlike".

Motivi i oblici suradnje četničkog pokreta s drugim vojnim snagama i pokretima na tlu bivše Kraljevine Jugoslavije u Drugom svjetskom ratu nisu bili istovjetni na svim područjima, nego su se uspostavljali u različito vrijeme i u nizu specifičnosti. Posredna suradnja D. Mihailovića s njemačkim vojnim snagama u Srbiji počela je još u jesen 1941. godine posredovanjem njegovih opunomoćenika Milana Aćimovića i Milana Nedića, da bi se nakon neuspješnih pregovora D. Mihailovića s vrhovnim komandantom GŠ NOPOJ Josipom Brozom Titom oslabila antiokupatorska fronta i time olakšala akcija njemačke vojske u uništenju partizanskih snaga u Srbiji. Rukovodstvo četničkog pokreta smatralo je, imajući u vidu stanje na ratištima u Drugom svjetskom ratu, da trenutna prevaga osovinskih sila, omogućuje da se sa što manje otpora i daleko od pozornosti zapadne antifašističke koalicije obračunaju s partizanskim pokretom kao svojim glavnim protivnikom u građanskom ratu. Međutim, četnički pokret ni tada, a ni kasnije nije bio spreman voditi ratne aktivnosti na dva fronta, dakle protiv okupacijskih i partizanskih snaga. Doduše, postojala je i suradnja četničkog pokreta s narodnooslobodilačkim pokretom (u Srbiji 1941., a u Bosni 1941. i u prvoj polovici 1942.), međutim od samog početka te suradnje četnici D. Mihailovića nisu bili spremni s antifašističkim pokretom izjednačavati ciljeve i sredstva zajedničke borbe. Četnički je pokret aktivnu borbu protiv okupacijskih snaga odgađao za eventualno buduće razdoblje, obrazlažući to time da su okupacijske sile na vrhuncu moći, a u zemlji vladaju režimi surove okupacije. Prema četničkom pokretu svako bi opredjeljenje za aktivnu borbu, samostalno ili zajednički s komunistima, predstavljalo fizičko ugrožavanje opstanka srpskog naroda. Stoga se ovaj pokret zalagao za izbjegavanje aktivne borbe protiv okupacijskih snaga sve do onog trenutka, dok savezničke snage ne izvedu invaziju na Balkanski poluotok, označavajući taj trenutak kao "odsudni", "dani trenutak", "momenat povoljnih uslova", "presudni momenat" i sl. Četnički pokret pasivan prema okupacijskim snagama zalagao se za borbu protiv ustaša (podrazumijevajući pod time Hrvate i Muslimane), optužujući ih za propast Kraljevine Jugoslavije i učinjene zločine nad srpskim narodom na području NDH. S druge strane, četnički je pokret svoje borbene aktivnosti usmjeravao prema partizanskom pokretu kao svom osnovnom protivniku na unutrašnjopolitičkom planu te osnovnoj zapreci u ostvarivanju velikosrpskog četničkog programa.

Otvorena borba četničkih snaga protiv partizanskog pokreta i komunista bit će presudan čimbenik u postupnom uspostavljanju suradnje okupacijskih vojnih snaga s četničkim pokretom. Dakako, u toj suradnji i četnički je pokret imao svoje interese, osim zajedničke borbe s okupacijskim snagama protiv partizanskog pokreta. Ta suradnja omogućavala mu je opstanak i postupni rast te izvore svakovrsnog opskrbljivanja.

Četnički pokret u Hrvatskoj tijekom Drugog svjetskog rata, što prikriiveno, a što otvoreno, dakako u određenim razdobljima, uspostavio je suradničke odnose s talijanskim i njemačkim okupacijskim snagama. a na određenim područjima i s vlastima NDH. U uspostavi takve suradnje s vlastima NDH četnici su morali priznati njezinu suverenost i svoju lojalnost vlastima.

Velikosrpski i četnički elementi još su prije oblikovanja svog cjelovitog političkog i vojnog programa gledali u talijanskom okupatoru onaj čimbenik, koji bi se mogao iskoristiti za velikosrpske interese, tim prije što su talijanske vlasti na anketirana područja od NDH prihvatili srpske prognanike s područja Kninske krajine i Like te im pružili i odgovarajuću pomoć u smještaju i prehrani. Prema tome velikosrpski elementi nisu u Talijanima gledali samo trenutnog zaštitnika dijela Srba, nego su tu činjenicu nastojali iskoristiti i za dobivanje odgovarajuće teritorijalne autonomije i izdvajanje dijela srpskog stanovništva iz NDH. U tom procesu približavanja interesa između velikosrpskih nacionalističkih i pročetničkih elemenata i interesa talijanske okupacijske vlasti, a poglavito nakon izbijanja potkraj srpnja 1941. oružanog ustanka na tromeđi Bosne, Like i Dalmacije, koji je bio usmjeren prema vojnim i civilnim institucijama NDH, talijanski okupator nastojao je neutralizirati i razdvojiti te ustaničke snage, tj. velikosrpske nacionalističke snage od snaga pod vodstvom komunista, te ih usmjeriti na obranu svojih ciljeva. Naime, ustanički proces ugrožavao je interese fašističke Italije na anketiranim hrvatskim teritorijima jer je moglo i na njemu doći do izbijanja ustaničkog pokreta. Anketirani teritorij smatralo su talijanske vlasti integralnim dijelom talijanske države i vile su vrlo osjetljive na njegovu destabilizaciju. Prema tome nastojale su ga braniti u njegovom zaleđu, tj. na području svoje druge i treće interesne zone. Stoga su talijanske vojne vlasti u rujnu 1941. reokupirale te zone, a u velikosrpskom i pročetničkom pokretu nazirale su štit za anketirane dijelove hrvatskog teritorija. S jedne strane, težile su na području druge i treće zone oslabiti pozicije NDH, a s druge strane iskoristiti velikosrpske nacionalističke elemente u borbi protiv partizanskog pokreta. U nastojanju da se pacifira ustaničko područje talijanske su vlasti zahtijevale od vlasti NDH da se obustave progoni Srba, da se vrate prognanici na svoja ognjišta, da se vrati oduzeta imovina, da se otvore pravoslavne crkve i da se formira vlast od srpskih predstavnika u naseljima gdje su bili u većini. Na taj način, prema mišljenju Talijana, u ustaničkim redovima obustavili bi borbu oni elementi koji još nisu postali komunisti, osigurao bi se željeznički promet prugom Split-Karlovac i spriječilo povezivanje dalmatinskih komunista s anketiranih područja s komunistima iz Like, Bosne i okolice Knina.

Dodire i međusobno nenapadanje između talijanske vojske i dijela ustaničkih snaga u Kninskoj krajini i južnoj Lici zapažale su tijekom ljeta 1941. godine i vlasti NDH. Uočile su da talijanski okupator omogućava velikosrpskim elementima obilježavanje rođendana kralja Petra II., manifestacije u korist Srbije, isticanje talijanskih i srpskih zastava, a da se najpogrdnijim izrazima odnose prema vlastima NDH i njegovim čelnicima. Za ovakvo stanje zabrinutost ustaških vlasti bila je još veća, jer su četničke skupine pod zaštitom talijanske vojske izvodile i manje borbene aktivnosti protiv oružnika i vojnih jedinica NDH, a napose jer su ugrožavale živote i imovinu hrvatskog stanovništva. Iz svega toga moglo se zaključiti da talijanske vojne snage stoje u određenom sporazumu s četničkim skupinama u Kninskoj krajini i južnoj Lici, a upotreba vojnih snaga NDH protiv ovih skupina, dovela bi do zaoštavanja odnosa s talijanskim vlastima. U nastojanju da se uklone nesporazumi između vlasti NDH i Talijanske druge armije te uspostavi "saveznička suradnja" 29. kolovoza 1941. osnovano je Opće upravno povjereništvo NDH pri Drugoj talijanskoj armiji. Na osnovi toga sporazuma u obalnom pojasu (a to je prostor zapadno, jugozapadno i južno od crte Resnik-Generalski Stol-Babina Gora-Slunj-Plješevica-Donji Lapac-Šator planina-Livno-Vran planina-Čvrstica-Prenj) javni red i poredak održavale su talijanske vojne snage, a vlasti NDH su u tome s njima trebale surađivati. Sve oružane snage NDH trebale su biti razoružane, a talijanske jedinice trebale su razoružati "pobunjenike" i četnike. Od oružanih snaga ostali su samo oružnici na oružničkim postajama.

Pri demilitarizaciji druge zone talijanska je vojska zapravo razoružala samo oružane snage NDH (osim oružnika), a četničke snage još čvršće povezala sa svojim interesima. Četnici su se obvezali sudjelovati zajedno s talijanskom vojskom u borbi protiv partizanskog pokreta, a zatim su trebali biti važan čimbenik

s pomoću kojeg bi se dezintegrirao teritorij NDH na području druge i treće talijanske okupacijske zone i na taj način proširili imperijalni zahtjevi fašističke Italije prema hrvatskim teritorijima. Iako je na području druge zone ostala djelovati vlast NDH, talijanske vojne vlasti nastojale su je razbiti stvaranjem četničke civilne vlasti, poglavito u naseljima sa srpskim i miješanim stanovništvom. Takve okolnosti prisiljavale su vlasti NDH, bez obzira što su one bile svjesne krajnjih ciljeva četničkog pokreta, na suradničke odnose s četničkim pokretom, a u tome su ih poticali i Talijani. Bit toga procesa bilo je stvaranje zajedništva u borbi protiv partizanskog pokreta jer je taj protivnik bio skupno i pojedinačno svima njima glavni protivnik. Pri tome je svaka strana u zajedništvu imala i svoje taktičke varijante. Cilj NDH u pregovoru s četnicima u proljeće 1942. godine na području Kninske krajine i južne Like bio je da se četnike iskoristi za borbu protiv komunista, ali i za njihovo međusobno uništenje. Tako se u izvješću Velike župe Bribir i Sidraga od 27. lipnja 1942. ističe, kada je riječ o suradnji s četnicima, i ovo: “Uništiti skupa s četnicima partizane – znači uništiti pomoću istih Srbe – njihovu većinu” (polazilo od gledišta da većinu partizana na tim područjima čine Srbi).

Vlasti NDH bile su načisto da im je istovjetni protivnik i partizanski i četnički pokret. Kolaboracija s partizanskim pokretom nije bila moguća a za četnike se smatralo da ih je bolje imati uza se nego protiv sebe. Međutim, ni četnički pokret nije gajio iluzije da suradnja s NDH može biti trajnija. Četnički je pokret u suradnji s vlastima NDH gledao trenutnu korist (hrana, naoružanje, novac, liječenje). Opće opredjeljenje Glavnog stožera Domobranstva bilo je (zapovijed od 2. lipnja 1942.) da se uspostavi jednake odnose prema četnicima koji surađuju s Talijanima kao i prema Talijanima, tj. saveznički. Novo razdoblje u razvoju odnosa NDH i Italije prema četnicima nastupilo je od druge polovice 1942. godine. Naime, talijanska Vrhovna vojna komanda odlučila je da postupno povuče svoju vojsku s područja druge i treće okupacijske zone te da ih vrati na anektirano područje. Uzroci tome nalazili su se u činjenici da su talijanske vojne jedinice držale pod nadzorom veliko područje u NDH s preko 140 garnizona nedovoljno povezanih da bi ih mogle uspješno braniti. Te postrojbe bile su znatno oslabljene u borbama s partizanskim snagama čime je znatno poljuljan njihov borbeni moral i vjera u pobjedu, a istodobno nisu postojale mogućnosti njihove znatnije zamjene novim i jačim postrojbama.. To povlačenje talijanske vojske s područja druge i treće okupacijske zone dogovoreno je između zapovjedništva talijanskih oružanih snaga “Slovenija – Dalmacija” (Supersloda) i vlade NDH (Zagrebački sporazum od 19. lipnja 1942., a stupio na snagu 11. srpnja iste godine). Taj sporazum, između ostaloga, omogućavao je organizaciju četničkog pokreta pod imenom “oružanih protukomunističkih družina”. Riječ je o četničkim vojnim formacijama Dobrovoljne antikomunističke milicije (Milizia volontaria anticommunista-MVAC) koju su Talijani otpočeli organizirati na anektiranom području sjeverne Dalmacije (nešto ranije organizirali su je u Crnoj Gori i istočnoj Hercegovini), a prema Zagrebačkom sporazumu trebala se organizirati i izvan tog područja. Antikomunistička dobrovoljačka milicija organizirala se ne samo od Srba, nego i od Hrvata.

U provođenju Zagrebačkog sporazuma bilo je niz nejasnoća te ih je svaka strana tumačila onako kako je njoj odgovaralo. Stoga je Glavni stan Poglavnika izdao 26. lipnja 1942. upute za pregovore s četnicima, u kojima se ističe da je dok postoji opasnost od partizanskih snaga, potrebno s četnicima surađivati, ali da četnici mogu imati naoružanje samo pod kontrolom vlasti NDH. Prema ovim uputama suradničkim četničkim jedinicama izdavat će se naoružanje i streljivo, davati nagrade, osigurati ranjenicima liječenje u bolnicama NDH, a četničke porodice opskrbljivat će se živežnim namirnicama. Prema zapovjedi Vrhovnog oružničkog zapovjedništva od 16. srpnja 1942. svi četnički odredi u službenim priopćenjima moraju se nazivati “Dobrovoljna antikomunistička milicija”, dakle isto kako se nazivaju i na teritoriju anektiranom od Italije.

Hitler nije blagonaklono gledao na suradnju Talijana i vlasti NDH s četničkim pokretom, iako su u takvoj suradnji bile i njemačke jedinice. Prigodom razgovora između Hitlera i A. Pavelića u Hitlerovom glavnom stanu “Werwolf” (Vukodlak) nedaleko Vinice u Ukrajini (razgovori održani 23. rujna 1942.), a pošto ga je Pavelić upoznao sa stanjem na području NDH i da se zajedno s talijanskim jedinicama bore i četničke snage, Hitler je primijetio da je to opasno. Jer da “te srpske patriote na kraju krajeva, zastupaju velikosrpske ideje. Time se odgaja zmija koja, iako je sada mala, može jednog dana da postane opasna.” Suradnja talijanske vojske s četničkim pokretom u Hrvatskoj odvijala se sve do kapitulacije Italije u rujnu 1943. godine. Od upisanih osoba na anektiranim područjima bile su organizirane dvije vrste jedinica Dobrovoljačke antikomunističke milicije: 1. naoružane pokretne jedinice za borbu protiv komunista na području “talijanske Dalmacije”, i 2. naoružani seljaci-civili koji bi sudjelovali u obrani svojih sela.

Ove jedinice u prvi mah bile su obučene u seljačka odijela, a naoružane pokretne jedinice nosile su metalni amblem (mrtvačka glava s kamom među zubima). Bile su naoružane od talijanske vojske, opskrbljivane namirnicama (i njihove porodice), a za svoje aktivnosti dobivale su dnevnice i nagrade (za zarobljene partizane, zaplijenu oružja i razne specijalne zadatke). Za osnivanje ovih jedinica upućeno je na teren anektiranog dijela Dalmacije oko 250 četnika i skupina od 60 pripadnika Dobrovoljne antikomunističke milicije iz Boke kotorske. Do studenoga 1942. godine Talijani su uspjeli organizirati samo pet četa Dobrovoljne antikomunističke milicije (oko 690 boraca), od toga tri čete sastavljene od Hrvata i dvije od Srba. Ove jedinice u zajednici s talijanskom vojskom nisu uspjele onemogućiti razvoj narodnooslobodilačke borbe na anektiranim područjima Dalmacije te su se jedino "istakle" u pljačkama i ubojstvima civilnog stanovništva u hrvatskim i srpskim selima.

Talijanske vlasti imale su obilje činjenica o suradnji četničkih jedinica u Hrvatskoj s ravnogorskim pokretom D. Mihailovića, ali sve su to tolerirali imajući u vidu njihovu korist u borbi protiv partizanskih snaga. Napose, i sami su talijanski oficiri i vojnici prisustvovali četničkim velikosrpskim manifestacijama na kojima se pijančevalo i srbovalo te pozivalo na odmazdu protiv Hrvata. Nisu ih sprečavali da nose svoje odore, četničke znakove i zastave (mrtvačka glava s prekriženim kostima). Nadalje, samo su ponekad, i to formalno, intervenirali kada su četnici izveli masovna ubojstva Hrvata i pljačku njihove imovine. U više navrata i sami su omogućavali i poticali četničke zločine, blokirajući vojskom pojedina hrvatska sela, a u koja su zatim ulazili četnici, koljući i ubijajući nemoćne starce, žene i djecu. Stoga je Vjekoslav Vrančić, ministar u vladi NDH, s pravom 1943. godine pisao da je Druga talijanska armija u Dalmaciji od samog početka izdala savezništvo s NDH i stupila protiv nje u nenajavljeni rat, a četnički pokret i njegovo pomaganje od strane Talijana samo su bili istaknuti odredi u tom ratu.

Nakon kapitulacije Italije četnički pokret u Hrvatskoj ubrzo je stupio u suradničke odnose s njemačkom okupacijskom vojskom na sličnim odnosima kao s talijanskom vojskom. Tako su pojedine četničke jedinice pomagale njemačkoj vojsci u razoružavanju dijela talijanske vojske u Dalmaciji, svojih dojučerašnjih saveznika. Geostrateško značenje Dalmacije u tijeku Drugog svjetskog rata, a pogotovo nakon kapitulacije Italije, kad je postala realna mogućnost iskrcavanja savezničke vojske na hrvatsku jadransku obalu, te ojačani partizanski pokret u vrijeme kapitulacije Italije, utjecali su i da njemačke vojne snage na tom području surađuju s četničkim pokretom. Tijekom te cjelokupne suradnje Nijemci su smatrali da je četnički element u Hrvatskoj pouzdaniji i borbeniji čimbenik nego što su to vojne snage NDH na području Dalmacije. Međutim, njemačke snage, vezujući se uz pomoć četničkih snaga protiv narodnooslobodilačkog pokreta, imale su jasne spoznaje o krajnjim ciljevima četničkog pokreta te su imale na umu da ga koriste samo do tada dok on služi ostvarivanju njemačkih vojnih i strategijskih ciljeva. Vlasti NDH nisu gledale blagonaklono na njemačko-četničku suradnju, ali bile su nemoćne da tu suradnju onemoguće. Nadalje, tvrdile su da je ta suradnja još opasnija za opstanak NDH jer su u ovom razdoblju Drugog svjetskog rata smatrale da je četnički pokret u odnosu na NDH neprijatelj broj jedan. S tim u svezi vlasti NDH upućivale su stalne prosvjede njemačkim vlastima o ponašanju četničkog pokreta u Hrvatskoj protiv hrvatskog stanovništva i institucija vlasti NDH, ali ti prosvjedi nisu bili uvažavani. Tako se u elaboratu o ustrojstvu i djelovanju 7. ustaškog stajaćeg zdruga od 5. listopada 1943. do 23. studenog 1944. konstatiralo da se politika Nijemaca prema četničkom pokretu nije razlikovala od politike ranijeg "himbenog saveznika" (Italije) te da je u mnogim elementima i nadmašena. Glede toga ističe se i ovo: "Sva četnička zlodjela nastoje se vješto opravdati i zabašuriti. Četnici pod zaštitom Nijemaca vrše pljačke hrvatskih sela, kolju, pljačkaju i ubijaju. Karakterističan je slučaj sa selom Bičine kod Skradina, gdje biva pobijeno 36 Hrvata uglavnom žena, djece i staraca. Na proteste naših vlasti odgovorili su Nijemci uobičajeno da su ti poubijani bili partizani. Zar je možda tom prigodom umoreno 6-mjesečno dijete bilo već partizan"

Njemačka je vojska od savezništva s četničkim pokretom u Hrvatskoj imala i drugih koristi. Četnici su s opljačkanim stočnim fondom od hrvatskih seljaka opskrbljivali mesom njemačku vojsku, a osim toga pojedini četnički vođi dodvoravajući se pojedine su njemačke časnike bogato nagrađivali skupocjenim darovima (zlatnina, sagovi i sl.). Ovdje treba naglasiti da su njemačke vojne snage u Hrvatskoj ostvarile suradnju sa svim četničkim skupinama, od Dubrovnika do Opatije. Riječ je o ne tako malim vojnim snagama, jer je u jesen 1944. bilo pod oružjem oko 10.000 četnika. S tim u svezi vojne vlasti NDH, bez obzira na njemačko-četničku suradnju, imale su stalno u vidu uništenje četničkog pokreta u Hrvatskoj. To se posebno jasno vidi iz uputa Ministarstva oružanih snaga NDH (Glavnostožerni ured) od 11. rujna 1944., u kojima se ističe: "Četnici su naši neprijatelji jednako kao i partizani. Domovina četnika je Srbija.

Neka idu odakle su i došli. A i partizane su najzad stvorili Srbi, da bi mogli ostvariti Veliku Srbiju. Doći će red i na četnike.”

Dakle, vlasti NDH namjeravale su razoružati četničke jedinice u pogodnom trenutku, ali još su uvijek mislili da ih treba tolerirati sve dok se bore protiv komunista.

Suradnju četnika u Hrvatskoj s talijanskim i njemačkim okupacijskim snagama, a povremeno i s vlašću NDH, obilato je koristio narodnooslobodilački pokret, kako na unutrašnjopolitičkom, tako isto i na vanjskopolitičkom planu. U svojoj propagandi ovaj pokret utjecao je na rastrojstvo pojedinih četničkih skupina, a na osnovi objavljenim amnestija i njihova djelomična uključivanja u partizanske jedinice. S tim u svezi narodnooslobodilački pokret postigao je svoj vrhunac kada je sredinom 1944. godine uspio da se “usluga” četničkog pokreta istovremeno odreknu saveznici antifašističke koalicije i jugoslavenska izbjeglička vlada u Londonu. Bio je to vojni i politički poraz četničkog pokreta i njihovih sveukupnih ciljeva još mnogo prije završetka Drugog svjetskog rata.

Iz prethodnog teksta vidljivo je da su četnički teror i zločini bili planirani i sastavni dio njihovih vojnih i političkih ciljeva. Nije se radilo ni o kakvoj spontanosti i samovolji pojedinaca i pojedinih četničkih skupina, nego o takvoj ideologiji koja se za ostvarivanje svojih ciljeva služila svim metodama i oblicima terora i zločina, kako prema hrvatskom narodu u cjelini, tako i prema svojim idejnim protivnicima u građanskom ratu. S tim u svezi trebaju se razlikovati stvarni uzroci od formalnih razloga. Formalnim razlozima četnički pokret samo je želio opravdati svoje zločine pa ih čak i pokriti “zakonskom” regulativom. Dakle, ne nalazi se bit zločinačke djelatnosti četničkog pokreta u religioznim i nacionalnim razlikostima u “tisućugodišnjem antagonizmu pravoslavlja i katolicizma”, kako misli J. Tomasevich, niti u teroru i kontrateroru (teza da su četnički zločini nad Hrvatima bili osveta za ustaške zločine nad Srbima), nego u činjenici da se ovaj pokret uvijek zalago za uspostavu Velike Srbije i za etnički čistu državu. Uspostava planirane Velike Srbije i na račun povijesnih i nacionalnih teritorija hrvatskoga naroda (a i nekih drugih) bio je osnovni uzrok četničkog terora i zločina. Dakako, četnički teror i zločini bili su gotovo istodobno usmjereni i prema svim drugim idejnim čimbenicima koji su se na bilo koji način suprotstavljali ostvarivanju ove velikosrpske ideologije. Četnički teror i zločini u Hrvatskoj ovisili su o nizu čimbenika, o rasporedu i jačini vojnih tabora u sukobu na pojedinim područjima, ali prije svega o jačini i stabilnosti četničkih vojnih snaga. Promatrajući ovu problematiku globalno, može se konstatirati da su teror i zločini ovoga pokreta bili usmjereni protiv tri skupine osoba. Prije svega bio je usmjeren protiv hrvatskog naroda u cjelini, tj. za njegovo biološko istrebljenje. Stoga su četnici, gdje god su zato imali mogućnosti, izvodili zločine nad svim Hrvatima, ne vodeći računa o njihovom ovom ili onom političkom usmjerenju i obuhvaćajući sve dobne strukture (od djece u kolijevci do staračkog stanovništva). Nadalje, teror i zločini četničkog pokreta bili su usmjereni prema sudionicima antifašističkog pokreta i njihovim obiteljima, bez obzira na nacionalnu strukturu sudionika. Unutar ove skupine četnički pokret bio je usmjeren i prema srpskom stanovništvu koje je sudjelovalo u antifašističkom pokretu te su takvi Srbi bili svrstani u izdajnike srpskog naroda i pravoslavlja. Pri tome treba naglasiti da su četnici nastojali poštediti život pojedinim uhićenim partizanima Srbima te su o tome davali i upute. I najzad, četnički teror i zločini bili su usmjereni i prema onoj skupini Srba i njihovim porodicama koji su iskazivali lojalnost vlastima NDH, radili u njezinim poduzećima i institucijama, bili pripadnici domobranstva ili podržavali hrvatsku pravoslavnu crkvu. U tome ih nije smetala ni činjenica da su i pojedini četnički komandanti polagali prisegu vlastima NDH. Odgovornost za četnički teror i zločine izvedene nad hrvatskim narodom snose i drugi čimbenici, a ponajprije talijanske i njemačke okupacijske snage. One su, ne samo opskrbljivale četničke vojne jedinice oružjem, streljivom i namirnicama, nego su ujedno bile i okrilje najvećem broju masovnih zločina protiv Hrvata. od ove odgovornosti ne može se amnestirati izbjeglička vlada Kraljevine Jugoslavije u Londonu i oni krugovi u zemljama zapadnih savezničkih sila koji su podržavali D. Mihailovića i njegov četnički pokret. Između ostaloga ovi čimbenici omogućavali su četničkom pokretu da preko radio Londona objavljuje imena onih osoba koje je četnički pokret osudio na smrt, tj. stavio ih pod slovo “Z”, što je značilo zaklati. Za izvođenje terora i zločina nad svim svojim protivnicima imali su razrađenu strategiju i represivne instrumente. U provođenju terora i zločina sudjelovale su sve četničke vojne jedinice, ali unutar njih ili posebno postojale su i takve jedinice koje su u tome imale specijalne zadatke (crne trojke, petorke, desetine, leteći bataljuni i brigade). Teror i zločini izvođeni su na terenu i unutar institucija represije (zatvori i logori).

Metode i oblici terora i zločina četnika bili su raznovrsni te ih se može svrstati u dvije osnovne skupine: indirektno uništenje ljudi (prijetnje, fizička i psihička zlostavljanja, silovanje djevojaka i žena) i

direktne metode (razni načini fizičkog uništenja ljudi). Četnička propaganda svojim prijetnjama pokolja Hrvata i pozivima na osvetu, sotoniziranjem hrvatskog naroda, pljačkanjem i uništavanjem njegove materijalne i kulturne baštine, nagovještavala je zločine i poticala iseljavanja hrvatskog stanovništva s područja na kojima su gospodarili četnici. Četnički teror u Hrvatskoj u tijeku Drugog svjetskog rata ogledao se na brojne načine. Oni su masovno koristili psihički pritisak na osobe prigodom njihova lišavanja slobode. Time se željelo postići moralno uništenje čovjeka, prisiliti ga da protiv svoje savjesti izdaje prijatelje i susjede ili pak da prizna svoju "krivicu" ("slomiti nekom kralježnicu"). Priznanje s pomoću nasilja bio je općenito najčešći oblik četničkog terora, a njime su se ujedno ostvarivala (kolektivna i individualna) četnička zadovoljstva. Ona su u pravilu bila praćena smijehom i porugama prema žrtvama. S tim u svezi četnici su svojim protivnicima nanosili tjelesne boli. fizička nasilja provedena su raznim načinima i sredstvima: batinanje žrtve (drvenom batinom, specijalnim žilama, čeličnim lancima, mokrom užadi), gaženje žrtve, otkidanje pojedinih dijelova tijela (noktiju, ušiju, prstiju, ruka nogu), probadanje tijela nožem, kamenovanje, urezivanje četničkih znakova na čelo žrtve i sl. Četnički protivnici kažnjavani su i na druge načine: šišanje kose djevojkama, kažnjavanje na teški prisilni rad, kazna na "leb i vodu" (uglavnom se odnosila na zatvorenike), mučenje glađu i žeđu i dr. Sve je to imalo za cilj potpunu fizičku iscrpljenost mučenih osoba, sve dotle dok ne postanu nesposobne vladati svojim tijelom i duhom ("slomiti čovjeka").

U fizičkom uništenju ljudi četnici su primjenjivali najzvjerskije metode, a najčešće su bile metode likvidiranja žrtve klanjem ("da sve svršavaju bez pucanja-nožem"), strijeljanjem, vješanjem, odsijecanjem glave, paljenjem, kamenovanjem, bacanjem u kraške jame, ubijanjem maljem, kundakom puške, lomljenjem glave raznim predmetima, a pojedine žrtve umirale su i od posljedica mučenja. Vrlo često bile su četničke žrtve iznakažene ubodima noža, polomljenih ekstremiteta, razbijene glave, razbijene čeljusti (vadili su žrtvama zlatne zube), iskopanih očiju, rasporenih trbuha, a žene odrezanih sisa. Najveći broj četničkih zločina izveden je nad pojedinačnim žrtvama i manjim skupinama, ali bilo je i više masovnih zločina (nad Hrvatima, ranjenim i zarobljenim partizanima). Teror i zločine u Hrvatskoj nisu provodili samo "domaći" četnici, nego su im dolazili na "ispomaganje" i četnici iz istočne Bosne i istočne Hercegovine, Crne Gore, pa čak i iz Srbije (Zlatiborski četnički odred). Četnici iz sjeverne Bosne vrlo su često upadali u hrvatsko prisavlje, pljačkajući i ubijajući Hrvate. Ti su se četnici napose specijalizirali za pronalaženje i pljačku zlatnih dukata, koje su posjedovale mnoge slavonske porodice. Pri izvođenju ovih zločina, a da zametnu tragove, četnici su se preoblačili u partizanske, talijanske, njemačke i ustaške uniforme i obilježavali se vojnim znakovima tih vojski.

U tijeku Drugog svjetskoga rata četnici su do temelja spalili stotinjak hrvatskih sela i zaselaka, pri čemu nisu bila pošteđena ni pojedina naselja sa srpskim stanovništvom. Opljačkali su i oskrnavili na desetine katoličkih crkava, župnih ureda i stanova te zapalili niz hrvatskih školskih zgrada. Tu bi problematiku tek trebala istražiti hrvatska historiografija.

Svojim terorom i zločinima četnici su se vrlo često hvalili, a napose ako su zločini izvedeni nad hrvatskim narodom. Tako se u izvješću komandanta zapadnobosanskih, ličko-dalmatinskih i hercegovačkih vojno-četničkih odreda od 16. srpnja 1942. ističe, da je samo Dinarska četnička divizija u od 25. svibnja do 15. lipnja 1942. godine u borbama s partizanima izbrojala "preko 500 partizanskih leševa, većinom Hrvata." Isti četnički komandant (Ilija Trifunović Birčanin) hvalio se u svom izvješću od 5. rujna 1942. Draži Mihailoviću, da su četnici na području Vrgorca "oderali živa tri katolička sveštenika. Naši četnici ubijali su sve muškarce od 15 godina na više..." Nadalje, u depeši M. Đujića od 15. prosinca 1943. upućenoj D. Mihailoviću hvalio se je taj vojvoda, da su njegovi četnici uhitili 140 komunista, a među njima i sedam Srba. Srbe su pustili kućama, a sve ostalo je "zaklano i u jame bačeno".

U nastojanju da bitne iznijete konstatacije opširnije osvjetlimo ukazujemo na pojedine skupine četničkih zlodjela.

1. Četničke prijetnje pokoljima Hrvata

Četnici u Hrvatskoj tijekom Drugog svjetskog rata svojim su prijetnjama pokolja Hrvata stalno izvodili psihološki pritisak na Hrvate. Te prijetnje izražavane su u pismenom i usmenom obliku. Bile su to svojevrstne poruke da će biti fizički uništeni ako se na vrijeme ne iseles s područja pod četničkom vlašću. Međutim, to nisu bile prijetnje kojima je bio cilj samo zastrašivanje hrvatskog naroda, nego su se te prijetnje i provodile. Prijetnje Hrvatima pojavile su se vrlo rano, još u vrijeme političke neizdiferenciranosti ustaničkog pokreta. Tako se već u izvješću Zapovjedništva 2. hrvatske oružničke

pukovnije u Kninu od 12. srpnja 1941. ističe, između ostaloga, i ovo: “Srbi na okupiranoj teritoriji sjeverne Dalmacije (misli se na anektirano područje od Italije – napomena autora) i Srbi izbjegli sa područja Nezavisne Države Hrvatske prikupljaju i naoružavaju se u Bukovici i okolici Benkovca, te prijete pokoljem tamošnjem hrvatskom življu i napadima preko određene državne granice.”

Prijetnje pokoljenima Hrvata poglavito su se umnožile krajem ljeta 1941. godine i nadalje, kad se počeo u Kninskoj krajini i južnoj Lici politički i vojno oblikovati četnički pokret iz do tada pročetničkih skupina. Krajem kolovoza 1941. godine četnici iz Kosova poručivali su Hrvatima u Knin, da će “ubrzo sa jačom snagom napasti Knin i Hrvate poubijati”.

Hrvati službenici NDH koji su još opstali u Gračacu u jesen 1942. godine (mjesto su držale talijanske i četničke snage, a u njemu je bilo oko 50 Hrvata) pisali su 1. studenog 1942. Ministarstvu pravosuđa i bogoštovlja u Zagrebu da četnici prijete “da treba nas Hrvate u Gračacu sve poklati i ubiti.” Radovan Ivanišević, načelnik Štaba komande zapadnobosanskih, ličko-dalmatinskih i hercegovačkih vojno-četničkih odreda u pismu majoru Zahariju Ostojiću od 26. veljače 1943. zahtijevao je od D. Mihailovića da na područje Kninske krajine i Like uputi novo pojačanje od oko 2.000 četnika, ali po mogućnosti da to budu Crnogorci. Oni bi trebali na spomenutim područjima završiti četničku “istorijsku misiju” te da se zbog toga uputi “elitna vojska” koja je spremna da “likvidira sve i svakoga”.

Nakon što su pripadnici antifašističkog pokreta napali u Splitu tri četnika u siječnju 1943. godine splitski četnici okupljeni oko lista “Krik iz jame” poručili su im da prihvaćaju “totalitarnu borbu s komunistima” te svoju poruku završavaju: “Ali mi, koji znamo umirati bez golema jada, znamo i ubijati bez ikakva jada...”

Kada su Josipdolski četnici zaposjeli hrvatsko selo Turkalje polovicom veljače 1943. godine, uz izvedenu pljačku, prijetili su stanovnicima sela riječima “da su im Talijani kazali da neka od reda kolju, samo da oni ne vide” i da ne smije “niti jedno hrvatsko diete ostati u koljevci.”

Prigodom četničkih novačenja u srpskim naseljima prijetili su Srbima da će biti strijeljani i da će im biti oduzeta imovina. ako se ne odazovu, a oni Srbi koji budu pomagali partizane da će biti kažnjeni zatvorom, batinjanjem i strijeljanjem.

Takve i slične prijetnje četnici su upućivali pojedinim obiteljima, selima i skupinama ljudi. Pojedini četnički komandanti i nacionalni povjerenici pravili su popise osoba koje treba zbog suradnje s partizanskim pokretom kazniti. Kao primjer navodim onaj popis koji je sačinio nacionalni povjerenik 2. bataljuna Cetinske četničke brigade Bogdan Kovačević te ga uputio 8. travnja 1944. nacionalnom povjereniku iste brigade. Na popisu se nalazi 57 osoba, bilo je podvučeno ime i prezime osoba koje je trebalo likvidirati (takvih je osoba bilo 11), a preostale je trebalo kazniti batinom i oduzimanje dijela imovine.

Jedna od najstravičnijih prijetnji bila je prijetnja komandanta Prominske četničke brigade Sime Rodića koju je uputio 14. rujna 1944. Prominskom NOP odredu, optužujući u njoj da su partizani navodno uhitili nekoliko srpskih četničkih porodica. U toj se prijetnji, između ostaloga, isticalo: “U koliko nebi povratili gore imenovane porodice svojim kućama, ja ću lično da se spustim u ta ustaška partizanska sela i odreda ću da koljem počev od deteta u bešici do starca do 100 godina, tako da više ustaška gamad nemisle da vrše pokolj nad nevinim Srbskim narodom.”

I zatim se navodi da je teško svakom onom kraju “kuda prođe Srbska četnička vojska, jer se ona zaklela Bogu i Srbskom kralju da Srbska čizma mora da zgazi sve one koji ma iti pokušaju da nanesu nešto nevinome Srbskom narodu”.

Svi oblici četničkih prijetnji prema hrvatskom narodu cjelovito su se ogledali u četničkim pjesmama. U njima su se najčešće izražavali ovi četnički ciljevi: stvaranje Velike Srbije, posesivnost za hrvatskim teritorijima, fizičko uništenje Hrvata, težnja za pljačkom hrvatske imovine, žudnja za osvetom i sl. U najvećem broju četničkih pjesama središnja je osoba bio poglavnik NDH dr. Ante Pavelić, a pripisivali su mu attribute krvoločnih životinja. Nadalje, u pjesmama koje su bile prijetnje četnici su ustaše izjednačivali s Hrvatima, a za partizane su isticali da su to preobučeni ustaše. Četnici su svoje pjesme nabijene prijetnjama prema hrvatskom narodu pjevali u raznim prigodama, a najčešće kad su boravili ili prolazili kroz naselja s hrvatskim stanovništvom. Ističemo samo neke, koje su četnici pjevali u Hrvatskoj, a u kojima je sadržana prijetnja: “Evo majka rodila je brata, koji će ubiti 500 Hrvata”. “Milorade mili brate, kada ćemo na Hrvate.” “Sad što će Turci i Hrvati, Srbi će vas ako Bog da klati.” “Na vrh brda Romanije četnički se barjak vije, i na njemu crnim slovom piše da Hrvata nema više.” “Mi četnici Srbije i Like,

poklat ćemo sve katolike.” “Oj Todore mili brate, došlo vreme klat Hrvate.” “Oj Hrvati al ćemo vas klati, kad se Petar iz Londona vrati.”

Svoje prijetnje protiv hrvatskog naroda četnici su stalno potkrepljivali svaljivanjem sveopće krivnje na Hrvate za sva zla koja su ih navodno snašla u Drugom svjetskom ratu. S tim u svezi stalno su umnožavali srpske žrtve koje su prouzročili ustaše odnosno “Hrvati”. Počelo se s brojkom od 300.000 (ljetu 1941.) a završilo se s brojkom više od milijun ubijenih Srba. Izmišljanjem velikih brojki o stradanju srpskog naroda na području NDH imalo je za cilj stalno motiviranje četnika na zlodjela prema hrvatskom narodu. Ove prijetnje pratilo je i četničko sotoniziranje hrvatskog naroda te mu četnici odriču bilo kakve nacionalne i civilizacijske tekovine (da nema svog “čistog jezika”, da je izgubio “svoje rasne i slovenske osobine”, da ga je “upropastilo katoličanstvo”, da su hrvatski vojnici toliko hrabri da ih se može napasti golim rukama i sl.).

Cilj tih laži četničkog pokreta prema hrvatskom narodu bio je više nego jasan tj. da prema njemu treba upotrijebiti sva sredstva genocida.

2. Četničko sudstvo

Četnici u Hrvatskoj organizirali su svoje sudstvo dosta kasno u odnosu na političko i vojno oblikovanje četničkog pokreta. Međutim, ono je bilo formalna pravna institucija i ostalo institucija samovolje pojedinaca ili manjih skupina. U Elaboratu o formiranju, ulozi i zadacima Dinarske četničke divizije od ožujka 1942. godine govori se općenito o četničkoj sudskoj vlasti. Tu se samo ističe da pri svakom četničkom puku postoji ratni sud, a sačinjava ga komandant puka, njegov pomoćnik i jedan četnik, te da taj sud za “razne neprijatelje” izriče jedino smrtnu kaznu. Ovaj sud nije mogao izricati kazne pripadnicima Dinarske četničke divizije, nego ih je upućivao na suđenje Štabu Divizije. Do tada i nakon toga, sve od lipnja 1943. godine, presude nad uhićenim protivnicima četničkog pokreta izricali su pojedini četnički komandanti, a često su bili i samo izvršioци. Formiranjem Dinarske četničke oblasti u drugoj polovici 1942. godine i uspostavom četničke civilne vlasti, obavještajni odjesk obavljao je i sudske poslove, a pri štabu ove oblasti postavljen je “sudski islednik”. Osnovna zadaća tih sudskih istažitelja bila je da od uhićenih partizana saznaju što više obavještajnih podataka s ciljem otkrivanja partizanskih političkih organizacija, jačine vojnih snaga i ubačenih partizanskih suradnika u četničke redove. Presude nad tim uhićenim donosio je Štab Dinarske četničke oblasti. Početkom 1943. godine uvedena je dužnost istražitelja i u štabove četničkih korpusa. Međutim, osnivanje četničkih prijetnih sudova bilo je pod izravnim utjecajem Vrhovne komande D. Mihailovića i njegove naredbe od 2. siječnja 1943. Na osnovi te naredbe i dotadašnje četničke sudske prakse donio je 24. lipnja 1943. M. Đujić uredbu o prijetnim vojno-četničkim sudovima za područje Dinarske četničke oblasti. Na osnovi te uredbe “preko vojno-četnički sud” izvanredni je sud, a može se osnovati u mobilnom i ratnom stanju, a u izuzetnim okolnostima i u pripremnom razdoblju. Mogao ga je formirati vojni starješina položaja komandanta puka ili brigade. Taj je sud izricao samo smrtnu kaznu, a protiv presude nije bilo pravnog lijeka. Međutim, taj “preki vojno-četnički sud” imao je prvotnu zadaću suđenja četnicima zbog ovih prijestupa: neobavljanje dužnosti na bojištu, udaljavanje iz jedinice, predaja neprijatelju, neizvršavanje zapovjedi, izdavanja tajni, rasparčavanje neprijateljskih propagandnih materijala, prisvajanje tuđe imovine i sl. Taj sud sastojao se je od pet članova i zapisničara, ali nije imao tužitelja, a sudio je po “slobodnom sudijskom uverenju”. Međutim, ovlasti ovoga suda brzo su prerasle prvotne namjere te se na osnovi njega sudilo i uhićenim partizanima i njihovim suradnicima.

Sudstvo na području Dinarske četničke oblasti bilo je politički instrument u rukama vojvode M. Đujića u njegovom obračunu sa sudionicima partizanskog pokreta, a tek ona u obračunu s pojedinim neposlušnim četničkim starješinama i prevrtljivim četnicima. Rijetke su bile osude ovoga suda nad četnicima koji su izvršili brojne pljačke i ubojstva nad nedužnim hrvatskim civilnim stanovništvom, a u pravilu sudio je samo onim četnicima koji su opljačkali obitelji pripadnika vlastitog pokreta.

Prvog siječnja 1944. godine M. Đujić donio je novu uredbu o vojno-četničkom krivičnom sudu i prijetnim vojno-četničkom sudu, a ona se temeljila na vojno-krivičnom zakonu Kraljevine Jugoslavije te na zakonu o “zaštiti javnog poretka i bezbjednosti države”. Tom uredbom priširen je broj kazni sukladno težini učinjena djela, a mogao je izricati kaznu smrti, uvjetnu smrtnu kaznu sa strogim zatvorom, strogi zatvor, zatvor, te kao sporednu kaznu novčanu kaznu. Međutim, tom uredbom “preki vojno-četnički sudovi” formirali su se samo prema potrebi, bili su dakle u jednokratnoj funkciji, a izricali su samo smrtnu kaznu.

Tom uredbom kao i ranijima uredbama četnički sudski organi bili su samo formalne institucije, sudile su na osnovi pretpostavki i uvjerenja, bez ikakve pravne zaštite osoba kojima se sudilo te su bile samo formalno pokriće četničke samovolje i zločina.

3. Centrali četnički zatvor – logor u Kosovu, kod Knina, zvan “ drugi Jasenovac”

Četnički pokret u Hrvatskoj počeo je početkom 1943. godine uspostavljati trajnije zatvore i logore. Do tada je uhićene partizane i druge zarobljenike predavao talijanskim vojnim vlastima na daljnji postupak, a do njihove predaje držali su ih u improviziranim zatvorima. Početkom 1943. godine M. Đujić izdao je naredbu podčinjenim jedinicama da više zarobljene partizane ne predaju talijanskoj vojsci, nego da se za njih osnuje centralni logor u Kosovu. Budući da se pojedini četnički komandanti nisu pridržavali ovih naredbi jer su za zarobljene partizane od Talijana dobivali novčane nagrede, M. Đujić izdao je 8. travnja 1943. novu naredbu u kojoj opominje podčinjene jedinice da se ne pridržavaju njegova naređenja. Glede toga ponavlja da moraju zarobljenike “sprovoditi u centralni zatvor Kosovo”. Zadaća četničkih vojnih jedinica bila je da samo saslušaju zarobljenike i predaju ih zajedno sa zarobljenim dokumentima i arhivom Štabu Dinarske četničke oblasti.

Iako nije moguće pobliže utvrditi vrijeme osnivanja centralnog zatvora odnosno logora u Kosovu, primio je svoje prve logoraše u ožujku 1943. godine. Zbog života logoraša u njemu i terora koji su provodili četnici nad logorašima, narod Kninske krajine prozvao ga je “drugim Jasenovcem”. U taj logor nisu bili dovođeni samo partizani, nego i brojni civili (djeca, žene, starci) hrvatske i srpske nacionalnosti.

Komandant logora bio je žandarmerijski narednik Dušan (Stevana) Ilić, rodom iz Pađena, koji je taj posao prema ocjeni M. Đujića obavljao s “odličnim uspjehom”. Logoraše su čuvali žandari pa je u Kosovu i bio smješten Štab žandarmerijske brigade (komandant bivši oružnički narednik Miloš Smilanić). Kroz taj logor prošlo je “na hiljade uglavnom nevinih ljudi, često djece i žena”, a na “stotine iz njega odvedeno je ravno na streljište u grabama Markovca i Topolja”. Logoraše se najčešće mučilo glađu, batinjanjem i kotrljanjem u tzv. “popovom buretu”. Sprava za mučenje “popovo bure”, dobila je ime po M. Đujiću, a bila je njegov izum – bila je velika bačva, okovana čeličnim obročima i sa svih strana izvana nabijena dugim čavlima tako da su oštrice čavala bile iznutra. U bure bi se zatvarao logoraš i zatim kotrljao niz strminu kraj crkve Lazarice. Na taj način čavli su sa svih strana probadali logoraša, te su neki prilikom tih koturanja iskrvarili i umrli.

Iako o ovom četničkom logoru postoji skromna sačuvana izvorna i druga građa, ipak o njemu postoje izvorni tragovi. Tako npr. Okružni komitet KPH za Knin u svom izvješću od 18. listopada 1943., upućenom Pokrajinskom komitetu KPH za Dalmaciju, između ostaloga, ističe i ovo: “Đujić u čuvenom Jasenovcu (Kosovo) ne prestaje da ubija. Zadnjih dana ubio je 15 osoba. Ali ni to ne pomaže.”

O odvođenju civilnog stanovništva u taj logor izvjestila je 10. travnja 1944. Oružnička postaja u Oklaju Zapovjedništvo oružničke pukovnije u Splitu, ističući da su četnici u logor u Kosovo odveli 35 osoba iz Bobodola, jer imaju nekoga iz porodice u partizanima.

Pored logora u Kosovu četnici su imali niz korpuskih i drugih zatvora, a jedan od najtežih bio je zatvor četničkog korpusa “Velebit” u Gračacu. Zbog nehigijenskih uvjeta koji su vladali u zatvoru tijekom 1943-1944. godine više je zatvorenika umrlo od tifusa.

4. Silovanje žena i djevojaka

Silovanje žena i djevojaka nije bila nikakva novina Drugog svjetskog rata, a takva nedjela bila su karakteristična i za mnoge dotadašnje ratove. Međutim, silovanje žena i djevojaka koje su provodili pojedini čimbenici u ovome ratu bilo je ponajprije metoda terora jer su se za žrtve uzimale osobe iz protivničkog i neprijateljskog tabora. Ova problematika i taj oblik četničkog terora jedna je od najneistraženijih tema hrvatske historiografije o Drugom svjetskom ratu. O toj problematici može se raspravljati s raznih gledišta, medicinskog, pravnog, moralnog i sl., no nas ovdje zanima kao oblik terora. O četničkim silovanjima djevojaka i žena, apoglavito Hrvatica, postoji očuvana relativno ograničena izvorna dokumentacija, a nije prikupljena ni dodatna dokumentacija. Silovane žene čine su silovanja rijeko prijavljivale institucijama vlasti jer se uglavnom bile iz seoskih sredina s patrijalhalnim moralom, pa bi svako iznošenje u javnost imalo teške posljedice za ženinu budućnost i uopće psihofizičko stanje. Četnička silovanja Hrvatica imala su za cilj nacionalno i vjersko poniženje žene, a vrlo često i političko poniženje (primjenjivao je i prema Srpkinjama sudionicama antifašističke borbe). Silovanje žena bilo je i podcjenjivanje žene kao ličnosti, što je bilo karakteristično za zaostale civilizacijske sredine iz kojih su se četnici novačili. Oružana snaga s kojom su raspolagali četnici pridonosila je i njihovoj skupnoj moći i

uvjerenju, da sa svojim protivnicima i žrtvama mogu raditi što hoće. Iako nije moguće na osnovi raspoložive arhivske građe izvesti cjelovitu kvantifikaciju ove problematike, može se ukazati na više primjera silovanja žena, što dovoljno upućuje na ovaj oblik četničkog terora. Neke od tih primjera i navodimo. Tako su npr. četnici na omiškom području početkom listopada 1942. godine između ostaloga, kako se navodi u izvješću Okružnog komiteta KPH za Srednju Dalmaciju od 4. listopada 1942. izvršili i ova zlodjela: “Žene i djevojke silovane, isječene sise i ostali djelovi tjela”.

Ovaj primjer pokazuje, da je četničko silovanje djevojaka i žena bilo povezano i s njihovim mučenjem žrtve i likvidiranjem. Tu tvrdnju potvrđuje i ovaj primjer. Kad su četnici popa M. Đujića uhitili 26. listopada 1942. djevojku Milku Turudić, koja se vraćala iz Zagreba, preko Vrlike za Knin, ne samo što su je između Štikova i Miočića silovali, nego su je nakon toga i ubili. Nakon napada hercegovačkih četnika i četnika M. Đujića na Vrliku, Maovice i Kijevo potkraj siječnja 1943. četnici su izveli i silovanje djevojaka. O tom njihovom zlodjelu izvijestio je i Politodjel 3. dalmatinske NOB brigade 3. veljače 1943. Centralni komitet KPJ, ističući: “Dvije djevojke su silovane. U Vrlici je silovana jedna djevojka, u Kijevu su svukli nekoliko djevojaka gole ali su ove uspjele izbjeći silovanje.”

Iako su ove zločine četnici izvodili pod okriljem talijanske okupacijske vojske, ona nije poduzimala nikakve aktivnosti da ih u tome spriječi. Ponaked su samo konstatirali činjenice. Tako se u izvješću 107. talijanske legije crnih košulja od 19. ožujka 1943. upućenom Guverneratu Dalmacije u Zadru, samo konstatiraju oblici četničkog terora, a napose prigodom njihova prijelaza preko područja Imotskog 3. i 4. ožujka 1943. U ovom se izvješću ističe da su se četnici, ušavši u grad Imotski “prihvatili divljačke pljačke, prijeteći svima bez obzira da li su Talijani, Hrvati ili Srbi, nepoštujući nikoga i ništa. Silom su provaljivali u kuće, kidajući odjeću sa žena i muškaraca, pljačkajući nakit, novac i ostalo što su našli, silujući žene i djevojske u selima. U cilju većeg terora, oštrili su noževe pred očima golorukih i zaplašanih žena i muškaraca, prijeteći da će ih na mjestu zaklati.”

Četnici iz Kašića, Bilica i Žitnića tijekom veljače 1944. godine izveli su niz zlodjela u okolnim hrvatskim selima, a 20. veljače te godine u selu Gorišu pokušali su silovati djevojke i žene. O tome izvješćuje 29. veljače 1944. Kotorska oblast u Drnišu glavarova građanske uprave u Splitu: “Pomenutog dana u kući Mandić Marije nalazila se Radak Luca ž. Antina iz Goriša, nju su četnici nasilno izvukli iz kuće i odveli je oko 500 metara, pa je Sekulić (Luka, četnik iz Bilica – napomena autora) pokušao da nad njom izvrši silovanje, pa kad to Sekuliću nije uspjelo, onda su je tukli i zlostavljali, napominje se, da se Radak Luca nalazi u drugom stanju (trudna). Dok se Radak Luca borila sa ovim četničkim banditima naišla je iz Šibenika Mandić Marta kći Lukina, djevojka 22 godine iz sela Goriša, pa kad su nju četnici opazili, pustili su Radak Lucu i Sekulić Luka, četnik uz pomoć ostale dvojice četnika (Mileta Nikola iz Kašića i Marko Lukin iz Žitnića – napomena autora) pokušao je silovati Martu ali se ona odupirala te kad im nije uspjelo i nju su tukli i zlostavljali, pa se sumnja da će ostati na životu. Izprebijana Mandić Marta trebala je lječničku pomoć, ali su četnici zabranili i zaprietili da ne smije ići liečniku ni u Drniš ni Šibenik.”

U lipnju 1944. godine četnici iz grupe “Konard – Einheit” uhitili su suradnicu antifašističke borbe djevojku Leposavu Šarić iz Šibenika te je u Zablaću bila “silovana od cjelokupne grupe”, a zatim na zvjerski način ubijena. Učestala četnička silovanja žena i djevojaka nije mogla sakriti ni četnička strana, te se ova njihova zlodjela navode u nizu dokumenata. Ovdje samo ističemo pismo četnika Ante Kovača od 23. veljače 1944. upućeno kapetanu Francu Kovaču, tada komandandu Skradinske četničke brigade, u kojem ističe da su četnici u okolnim skradinskim selima “silovali jednu djevojku, ubili njezinig momka i još jednog prisutnog čoveka, koji su na licu mesta ustali protiv silovanja.”

5. Četnički zločini nad ranjenicima

Četnički pokret kao jedan od čimbenika u građanskom ratu nije se pridržavao nikakvih međunarodnih konvencija o postupku prema civilnom stanovništvu, zarobljenicima i ranjenicima. Dapače, što je protivnik bio slabiji i bespomoćniji, to su četnička zlodjela bila zvjerskija. Očuvana su brojna arhivska vrela po postupku četnika u Hrvatkoj prema pojedinim partizanskim ranjenicima, ali ovdje ćemo ukazati na njihova dva zločina prema većim skupinama ranjenika. Nakon neuspješnog napada 2. brigade 6 ličke divizije NOV na četničko uporište u Gračacu 14/15. siječnja 1943. partizani nisu uspjeli iz Gračaca iz četničkog okruženja izvući 41 ranjenika. Sve te ranjenike četnici su poklali i poubijali na najzvjerskiji način. Među tim partizanskim ranjenicima Srbima nalazio se i jedan partizan Hrvat – Stipe Špehar. Na njemu kao Hrvat u četnici su se posebno izživljavali. Teško ranjenog vukli su ga kroz Gračac, izrugivali mu se i boli ga noževima sve dok nije izdahnuo.

Sličan zločin nad ranjenicima četnici su izveli 2. lipnja 1944. godine napadom na partizansku bolnicu u Krčanama (zaselak jugositočno od Udbine). Napad na bolnicu i ranjenike izveo je četnički "Leteći odred" Lukice Popovića Lune, koji je s pokoljima Hrvata u Lici počeo još krajem srpnja 1941. godine. U bolnici se je nalazilo oko 90 ranjenika, a četnici su zaklali i ubili 36 ranjenika i bolničkog osoblja. Tada su četnici zaklali i dva liječnika dr. Josipa Kajfeša iz Delnica i dr. Antonia Suppu (prešao iz talijanske vojske u partizane).

6. Odsijecanje glave žrtvama

Talijanske okupacijske snage bile su u uvjerenju da se antifašistički pokret na području njihove interesne sfere može uništiti likvidiranjem pojedinih istaknutih nosilaca antifašističkog pokreta. Zbog toga su za njima raspisali potjernice i novčane ucjene, a četnici su trebali izvršiti te talijanske zahtjeve. Ako ucijenjenu osobu nisu uspjeli uhititi živu i predati je Talijanima, likvidiranoj su osobi odsijecali glavu, donosili je u talijansku komandu i zatim dobivali obećanu nagradu. Tako su npr. nakon četničkog puča izvedenog 21. studenog 1941. u Štabu 3. bataljona NOP odreda "Velebit" medački četnici odsjekli glavu Pekiši Vuksanu, komandantu ovog bataljuna, te je odnijeli talijanskoj komandi u Medku. tu su je bacili na zemlju "gazili po njoj, ćulali je kao loptu po ledini, pljuvali je, da bi time pokazali svoju privrženost i odanost talijanskim okupatorima".

Ista sudbina zadesila je i Biću Kvesića, političkog komesara u bataljunu "Gavrilo Princip" nakon što je u njemu izveden četnički puč (12/13. travnja 1942.) Naime, Talijani su njegovu glavu ucijenili na 100.000 lira, a skupina četnika stalno ga je pratila, dok ga, s pomoću jataka, nije uhitila u Grabu na spavanju. Što su dalje učinili s njim vidljivo je iz priznanja četnika Đure Kesića uhićenog od pripadnika OZN-e 27. ožujka 1945. na Velebitu. On je o ubojstvu Biće Kesića, između ostaloga, naveo i ovo: "Biću smo uhvatili i odveli u gusarnicu (sitnogoricu) u šumi Kokirna. Odsjekli smo mu glavu, a samo tijelo bacili u jamu. Njegovu glavu odnijeli su u torbi u Gračac Đuro Radusin – Arambašica, Tomo Radusin i Mićo Senader. Prodali su je Talijanima. Oni su otišli iz Graba u jutro, a vratili su se iz Gračaca tek poslijepodne. Donijeli su od Talijana kao plaću 100.000 lira. Novac smo podijelili u kući Nikice Senadera. Nas svakog zapalo je po deset hiljada lira."

Talijani su svojim javnim objelodanjivanjem ucjena za pojedine sudionike antifašističke borbe stalno poticali ovu vrstu četničkih zločina. Tako je komanda talijanskog zadarskog sektora uputila dopis 29. listopada 1942. godine 1., 2., 3., i 5. četi Dobrovoljačke antikomunističke milicije (četnici) u kojem se navode visine ucjena za 62 osobe (od 10.000 do 50.000 lira).

Četnici nisu dobivali novčane i druge nagrade samo za ucijenjene osobe, nego i za druge sudionike antifašističkog pokreta, ako bi ih uhitili žive ili pak ubili, a njihovo tijelo ili glavu donijeli u talijansku komandu. Kad su četnici iz Gračačkog vojno četničkog odreda i četničkog odreda Krupa uhitili 1942. godine kod sela Rujišta 23 Hrvata partizana iz bataljuna "Bude Borjan", a među njima i šibenskog komunistu Danu Rončevića, sve su ih strijeljali, a za nagradu od Talijana dobili su 10.000 lira.

Za nagradu ili bez nagrade četnici su odsijecali glave i mnogim drugim žrtvama. U Vrgoračkoj krajini krajem kolovoza 1942. godine u vrijeme masovnog pokolja hrvatskog stanovništva, četnici su odsjekli glavu župniku Župe Biokovske don Jozi Breanoviću.

Svirepu metodu odsijecanja glava svojim žrtvama četnici su izveli početkom listopada 1942. godine u selu Gatima, kad su ubijenoj djeci odsijecali glave i nabijali ih na kolac.

7. Spaljivanje živih ljudi

Ova metoda četničkih zločina poglavito je bila usmjerena prema hrvatskom civilnom stanovništvu, ali i drugim nacionalnim skupinama (Muslimanima i Romima). Uglavnom su ovu metodu mučenja i ubijanja četnici koristili u masovnim pogromima povezanim s paljenjem stambenih i gospodarskih zgrada. U vatru su se bacale žive ili već ubijene osobe. Bacanjem živih osoba u vatru nastojali su da žrtvama nanesu što veću bol, a bacanjem već ubijenih osoba, nastojali su prikriti svoje zločine. Jedan od najsvirepijih primjera spaljivanja skupine živih ljudi izveli su Moravički četnici (Gorski kotar) noću 17./18. studenog 1942. u selu Radigojni (kod Vrbovskog). Oni su u tom selu uhitili dvije romske porodice (ukupno 14 članova, od toga šestoro djece), povezali ih žicom, zatvorili ih u njihovu drvenu kućicu i zapalili. U ovoj knjizi, u arhivskoj građi koju objavljujemo, navode se mnogi primjeri spaljivanja žrtava te ih ovdje nećemo posebno navoditi. Međutim, istaknut ćemo jedan primjer nabijanja živog čovjeka na kolac i zatim

njegovo pečenje na vatri. Na ovaj način usmrtili su Đujićevi četnici starca Nikolu Blaževića (68 godina) iz Maovica 26. siječnja 1943. Pekli su ga na vatri u kovačnici Ivana Hercega, također iz Maovica.

8. Masovni zločini četnika nad hrvatskim stanovništvom

Masovni zločini četnika nad hrvatskim stanovništvom izvođeni su tijekom svih ratnih godina, ali najviše tijekom 1942. i 1943. godine, kad je četnički pokret u Hrvatskoj bio vojno najsnažniji, a imao potporu istočnohercegovačkih i istočnobosanskih četnika te talijanskih i njemačkih vojnih okupacijskih vlasti. Četnici su masovne zločine nad hrvatskim narodom obrazlagali raznim motivima (prethodnim zločinima ustaša nad Srbima, partizanskim napadima na četnike, suradnjom pojedinim osoba ili cijelih sela s partizanskim ili ustaškim pokretom, rušenjem komunikacija i sl.), ali bit tih zločina nalazila se u genocidnosti četničkog pokreta prema hrvatskom narodu, što je već na nizu primjera i pokazano. Prvi masovni zločin pročetničkih elemenata nad pripadnicima hrvatskog naroda u Hrvatskoj izveden je u Lici potkraj srpnja 1941. godine. Tada su pročetnički elementi iz Brotnje (kod Srba) ubili 16 Hrvata iz porodice Ivezića, a njihovu imovinu opljačkali. Preostali tadašnji četnički pokolji nad Hrvatima u Lici bili su manji po broju ubijenih osoba jer su Hrvati u najvećem broju izbjegli i iselili iz naselja koja su se našla pod četničkom vlašću. Val masovnih četničkih zločina nad Hrvatima počeo je u Kninskoj krajini još u jesen 1941. godine i trajao je tijekom cijeloga rata, proširujući se i na druga područja Dalmacije. U ustaničkim danima potkraj srpnja i početkom kolovoza 1941., a u nastojanju da se Hrvati s područja Knina zapštite od ustaničkih mogućih zlodjela, povukli su se u Knin i stavili pod zaštitu vojnih snaga NDH (oko dvije tisuće Hrvata). Takva opreznost pokazala se ispravnom jer su pročetnički elementi ubrzo počeli s teroriziranjem preostalih Hrvata, ubojstvima i pljačkanjem njihove imovine. Đujićevi četnici izveli su prvi masovniji pokolj Hrvata 7./8. listopada 1941., kad su u Donjem Erveniku zaklali sedam osoba, a njihova tijela bacili u jednu krašku jamu. Talijanska vojska ekshumirala je te žrtave i zatim ih sahranila. Četnici iz puka "Onisim Popović" u selu Štikovu zaklali su i ubili 9 Hrvata. Ova dva četnička zločina potaknula su daljnje selenje hrvatskog stanovništva s područja Kninske krajine i koncentriranje hrvatskih izbjeglica u Knin (krajem 1941. godine bilo je u Kninu oko 3.000 izbjeglih Hrvata). Zločine nad pojedincima i manjim skupinama ljudi četnici su stalno izvodili na područjima koja su privremeno ili stalnije držali te na onim područjima na kojima su boravili u vrijeme vojnih operacija. Upravo za vrijeme vojnih operacija četničkih snaga s talijanskom vojskom u Dalmaciji četnici su izveli i najveće zločine. U talijanskoj vojnoj operaciji "Albia" na područje Biokova Talijani su angažirali i oko tisuću istočnohercegovačkih četnika. Oni su se potkraj kolovoza 1942. godine prebacili iz Nevesinja preko Ljubuškog i Vrgorca te su zajedno s talijanskom divizijom "Bergamo" sudjelovali na području Biokova u vojnim operacijama protiv partizanskog bataljuna "Jozo Jurčević". Međutim, četnici su svoje osnovne aktivnosti usmjerili protiv hrvatskog stanovništva i pljačke njihove imovine. Naime, dok su talijanske jedinice držale u obruču sela Dragljane, Rašćane, Kozice i pojedine druge zaseoke na tom području, u ta su sela ušli četnici i u njima "klat je koje od muških stignut". Žrtve su ubijane i na druge načine, a mnogi bačeni u zapaljane kuće. Četnici su u tijeku 29. i 30. kolovoza 1942. na razne načine ubili 137 Hrvata, a među njima i tri svećenika (Josip Braenović, Ivan Čondić i Ladislav Ivanković).

Krajem rujna 1942. talijanska divizija "Sassari" uputila je na splitsko-omiško područje četnike Mane Rokvića (od 120 do 150 četnika). Oni su od 1. do 5. listopada 1942. godine izveli pokolj hrvatskog stanovništva na području sela Dugopolje, Kotlenice, Dubrava, Gata, Donji Dolac, Gornji Dolac, Ostrvica, Čisla, Zvečanje, Srijane, te na zvjerski način ubili 120 žena, djece i staraca. Četnici su tada ubili i Franu Babića, župnika iz Srijana, a zapalili više od 1.500 stambenih i gospodarskih zgrada, opljačkali stoku i raznu pokretnu imovinu. U daljnjem izvođenju zločina četnike je onemogućio vod Solinske partizanske čete, koji je uspio povratiti dio opljačkane imovine i sahraniti dio žrtava. Sve strahote četničkih zlodjela na ovom području moguće je vidjeti iz brojnih izvješća, a ovdje ćemo navesti samo jedan manji ulomak iz izvješća Okružnog komiteta KPH za Srednju Dalmaciju, upućenog 4. listopada 1942. Pokrajinskom komitetu KPH za Dalmaciju, a koji govori o četničkom pokolju u selu Gatima. S tim u svezi ističe: "Prvog (misli se na 1. listopada 1942. – napomena autora) po danu je došlo oko 150 – 200 četnika predvođeni Talijanima sa kamionima. Četnici su stali paliti, pljačkati i klati sve do čega su došli. Broj zaklanih se još točno ne zna iako su ih naši pokopali, ali ih je bilo preko 100. Strahote se ne daju opisati. Sve što nije moglo uteći na najvirepiji način je ubiveno. Žene i djevojke silovane, isječene sise i ostali dijelovi tijela. Staraca ima najviše među ubivenim a i djece. Mnogo je izgorilo bolesnih i nemoćnih u kućama koje su sve od reda popaljene. Ubivenih ima najviše noževima i to većinom srezan grkljan.

Prizora svakojakih, dijete u naručju majke zaklato skupa sa njome. Na nekim mjestima velike gomile ubivenih po 10 – 15 skupa. Svijet se je sugdje sklanjao, ali tko je gdje uhvaćen tu je zaklan. Svi prosvjedi vlasti NDH, pa osobno i samog poglavnika dra A. Pavelića, kod talijanskih vojnih vlasti ostali su bez odjeka. Vinovnici ovih zločina nad hrvatskim stanovništvom nisu niti pozvani na odgovornost, a kamoli kažnjeni. Za četnike je to bio samo znak da mogu nastaviti s ovakvim zlodjelima. Talijanska vojska uskoro je poslala novu kaznenu jedinicu s oko 360 Đujućevih četnika, koja je 21. listopada 1942. upala u selo Bitelić s većinskim hrvatskim stanovništvom. Četnici su i u ovom selu poklali 29. Hrvata, spalili više od 200 kuća i temeljito opljačkali pokretnu imovinu Hrvata. Masovne pokolje Hrvata izveli su četnici Dinarske četničke divizije i hercegovački četnici u Vrličkoj krajini potkraj siječnja 1943. godine. Bio je to četnički “krvavi pohod prema Vrlici”, a pod geslom “pali i kolji sve što je katoličko”. Cilj tih četničkih snaga bio je da uz pomoć talijanske divizije “Bergamo” očiste područje Vrličke krajine i Podinarja od partizanskih snaga (na tom prostoru tada su djelovala dva partizanska bataljuna 3. dalmatinske brigade i Kninski partizanski bataljun). Četničko-talijanske snage naišle su samo na manji otpor partizana, te su četničke jedinice od 25. do 27. stiječnja 1943. usmjerile svoje aktivnosti prema hrvatskom stanovništvu u Vrlici, Maovicama, Kosorama i Kijevu, ubivši na najsvirepiji način oko 60 osoba. Ubojstva hrvatskog stanovništva bila su praćena paljenjem kuća i pljačkom imovine. Preostali Hrvati iz tih sela izbjegli su u Ribariće i zatim u Sinj. Glede ovog četničkog zločina značajno je izvješće Velike župe Cetina od 4. veljače 1943., a upućeno Ministarstvu unutarnjih poslova NDH, u kojem se, između ostaloga, navodi i ovo: “Četnici u čisto pravoslavna sela uobće nijesu zalazili, a u katoličim selima klali su i palili većinom po kazivanju domaćih Srba.”

Hercegovački četnici (oko 2.500), povlačeći se iz Kninske krajine preko Splita, Dicma i Trilja, došli su 3. i 4. ožujka 1943. na područje kotara Imotski, a odatle su se preko zapadne Hercegovine prebacili u istočnu Hercegovinu. Oni su tijekom navedenih dana na području Imotskog (Imotski, Grabovac, Zagvozd, Vinjani i dr.) ubili i zaklali 32 Hrvata, pljačkali imovinu, palili kuće, prolivali u konobama vino i rakiju, zagađivali izmetom bunare (“vršili veliku nuždu, pa izmetine bacali u bunare”), silovali djevojke i žene te skidali sa žena odjeću i nakit.

I kasnije četnici su izveli veći broj masovnih pokolja, među kojima i nad Srbima i partizanima Hrvatima, a ovdje ćemo istaknuti samo još tri primjera. Četnici Dinarske četničke divizije u veljači 1944. u zlodjelima na području sela Dubrava, Danilo Kraljica, Radonići i goriša ubili su 30 osoba, a 4. travnja iste godine četnici Kosovske četničke brigade u selu nečmenu ubili su devet Hrvata. Jedan od posljednjih većih četničkih zločina izveden je 12. rujna 1944. na području Skradina, kad je ubijeno 27 Hrvata.

Istraživanje ljudskih gubitaka Hrvatske, a koje je prouzročio četnički pokret u Drugom svjetskom ratu, pokazuje da je ubijeno oko 3.000 do sada utvrđenih osoba (od toga oko dvije su trećine Hrvati). Vidi o tome posebni prilog u trećem dijelu knjige. Nadalje, istraživanja pokazuju da to nisu bile kriminalne sklonosti pojedinaca, nego planirana politika četničkog pokreta da se za svoje planirane ciljeve (uspostava Velike Srbije) obračuna na najzvjerskiji način sa svim svojim protivnicima. U tom sklopu općenito hrvatskom narodu namijenjena je borba do istrebljenja. Ali tu namjeru četnički pokret nije mogao provesti zbog više razloga, ponajprije stoga što četnički pokret nije raspolagao takvim vojnim potencijalom koji bi ugrozio fizičku opstojanost hrvatskog naroda, a zatim i zbog toga što je hrvatski narod samoorganizirao svoju obranu te se na taj način zaštitio od još tragičnijih četničkih zlodjela.

P. S. Ovo je rad koji je napisao povjesničar dr. sc. Mihael Sobolevski, a više o ovoj temi možete pročitati u knjizi dr. sc. Zdravka Dizdara i M. Sobolevskog “Prešućeni četnički zločini u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini 1941.-1945. godine” koja je objavljena u Zagrebu 1999. godine u izdanju Hrvatskog instituta za povijest.

POVEZNICE:

Sveobuhvatna smrt – to je Bleiburg

Stvarni gubici Hrvatske od 1941. do 1945. po istraživanju Brune Bušića

Četnički zločini nad Hrvatima i Muslimanima u Bosni i Hercegovini tijekom Drugog svjetskog rata (1941.-1945.)

Četnički zločini u Hrvatskoj u Drugom svjetskom ratu (1941.-1945.)

Četnički zločini u NDH

Prije smrti rezali im nos i uši

‘U rudniku Pečovniku zatrpano je i zabetonirano više od 12.000 Hrvata!’

250 hrvatskih žrtava u Levanjskoj Varoši koje su masakrirali i ubili partizani

ISTINA O JASENOVCU

Četnički pokolj Hrvata u vrgoračkom kraju

Simo Dubajić 1944 i 1991 partizan sa barikada

Šizofrena 1945.

BLEIBURG

U GASTI GLAVU POSREDOVAJ Hrvatske vojske svibanj 1945
ZU GEDENKEN AN DIE GEFALLENEN KRIEGSLEN 1945

H AZUD

komunistickizlocini.net

domoljub
ZA DOM SPREMNI

**HRVATSKI REGISTAR
ŽRTAVA TOTALITARIZMA**

Visitors

 9,232	 752
 3,485	 697
 1,961	 303
 1,894	 240
 1,159	 221

 FLAG counter

[+ Google™](#) [+ netvibes](#)

[+ MY YAHOO!](#) [+ BOOKMARK](#)

